

Karima Bennoune

Tady vaše *fatwa* neplatí

Příběhy lidí z islámského
světa bojujících proti
fundamentalismu a násilí

Vyšehrad

OSUDY

KARIMA BENNOUNE

Tady vaše
fatwa neplatí

PŘÍBĚHY LIDÍ
Z ISLÁMSKÉHO SVĚTA
BOJUJÍCÍCH PROTI
FUNDAMENTALISMU
A NÁSILÍ

KARIMA BENNOUNE

Tady vaše *fatwa* neplatí

Příběhy lidí
z islámského světa
bojujících proti
fundamentalismu
a násilí

Vyšehrad

Z anglického originálu Your Fatwa Does Not Apply Here,
vydaného nakladatelstvím W. W. Norton & Company
v roce 2013, přeložili Kateřina Brabcová, Michaela Ponocná
a Jindřich Mandák. Rejstřík přeložil Jiří Zbořil

Typografie Vladimír Verner

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2016 jako svou 1481. publikaci

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 210 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, s. r. o.,
Praha 3, Váta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Karima Bennoune

Your Fatwa Does Not Apply Here

Copyright © 2013 by Karima Bennoune

Translation © Kateřina Brabcová, Michaela Ponocná a Jindřich Mandák, 2016

ISBN 978-80-7429-719-9

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

*Boualem Yekker byl jedním z těch,
kdo se rozhodli vzdorovat,
kteří si uvědomili, že když hordy,
jimž čelí, dokážou rozšířit strach
a vnutit ostatním mlčení, bude vše ztraceno.*

Tahár Džaút (1954–1993)

Poslední léto rozumu

Leile a Mohamedu Rezovi Kheddarovým, Abdurrahmanu Boroumandovi a Ahmadu Reshadu Mosadiqovi, kteří žijí dál v nezdolném boji za lidská práva těch, kteří je milují.

Amel Zenoune-Zouaniové, alžírské studentce práv. Právniče, kterou by bývala mohla být, a svobodné ženě, kterou byla.

Lachdarovi Bennounemu, mému dědečkovi, který nasadil život pro porážku kolonialismu, aby jeho potomci mohli žít svobodně.

Pro všechny, kteří – tak jako Boualem Yekker – stále vzdorují.

Obsah

ÚVOD

Všechno vypadá jinak, když před svým jménem vidíte slovo „smrt“	11
--	----

KAPITOLA PRVNÍ

Tvořivost versus temný kout: Příběhy z muslimských kulturních válek	39
--	----

KAPITOLA DRUHÁ

Otevřená produkce pro každého v pákistánském Karáči: Strážci kulturního prostoru.	68
---	----

KAPITOLA TŘETÍ

Imáмова emancipovaná dcera a jiné příběhy: Ženy bojující proti ustáleným představám.	85
--	----

KAPITOLA ČTVRTÁ

Promluvit a zemřít: Novináři píší o život	126
--	-----

KAPITOLA PÁTÁ

Pěstování růží v Trojúhelníku smrti.	153
---	-----

KAPITOLA ŠESTÁ

Čtení Spinozy v Teheránu	184
--------------------------------	-----

KAPITOLA SEDMÁ

Ramadánový turnaj v košíkové	207
------------------------------------	-----

KAPITOLA OSMÁ

Proč nenávidím al-Káidu:

Přežití a výzva fundamentalistickému terorismu 225

KAPITOLA DEVÁTÁ

Blues Sídí Bú Zíd a zelená vlna:

Putování arabským jarem a podzimem 256

KAPITOLA DESÁTÁ

Lidé al-Káidastánu:

Hlasy ze severního Mali 284

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

Na checkpointu Kalandia pláče dítě:

odpor proti nespravedlnosti v rámci boje
proti muslimskému fundamentalismu 297

ZÁVĚR

Pozvedni hlas, dokud ještě lze zpívat 313

DOSLOV

Vaše fatwa tady stále ještě neplatí 325

Poznámky 347

Poděkování 373

Ediční poznámka 376

Rejstřík 377

ÚVOD

Všechno vypadá jinak, když před svým jménem vidíte slovo „smrt“

Mohu ubránit svého otce před Ozbrojenou islámskou skupinou nožíkem na zeleninu?

To byla otázka, již jsem si kladla v úterý 29. června 1993. Toho dne mě v otcově bytě na předměstí Alžíru brzy ráno probudilo vytrvalé bušení na vstupní dveře. Bylo to přesně dva týdny po vraždě Dr. Mahfouda Boucebsiho, předního psychiatra v zemi, a týden od úkladné vraždy Mohameda Boukhobzy, sociologa a otcova bývalého kolegy na Univerzitě města Alžíru. Místní noviny to období popsaly slovy: „Tehdy každé úterý padl za obět kulkám... fundamentalistických vrahů jeden vědec.“¹ Boucebsiho, Boukhobzu a další zabily toho roku ozbrojené muslimské fundamentalistické skupiny, které sužovaly hlavně muslimské obyvatelstvo Alžíru. Učeného doktora Boukhobzu před očima jeho dcery svázali a podřízli mu krk.

Jedno úterý později, ve stejnou dobu, stáli nevitáni návštěvníci před vchodem do domu Mahfouda Bennouneho, profesora a otevřeného kritika několika po sobě jdoucích alžírských vlád a též ozbrojených fundamentalistů, kteří se stavěli proti nim. Skutečnost, že můj otec učil Darwina, už ve třídě vyvolala návštěvu vůdce Islámské fronty spásy, a než ho otec vyhodil, odsoudil otce jako obhájce „biologismu“. Ten, co teď bušil na dveře, nechtěl odhalit svou totožnost ani jít pryč. Snažili jsme se zjistit, kdo je s ním. Otec se v bytě nebál za sebe, ale zjevně za mě, tehdy studentku práv na návštěvě během letní pauzy. Otec se opakovaně pokoušel dovolat na policii. Na místní policejní stanici ani nezvedali telefon, patrně byli sami zděšení z rostoucí vlny ozbrojeného extremismu, jemuž padlo za obět mnoho alžírských policistů. Tomu, kdo byl za dveřmi, jsme měli čelit sami.

Tehdy jsem šla do kuchyně, našla nůž na zeleninu a zaujala postavení u vchodu. To, co se stalo doktoru Boukhobzovi, se už tady nestane, řekla jsem si. Nevím, co jsem si myslela: nejsem zrovna typ bojovnice. Otec se

na mě podíval a zakoulel očima. Ale mě nic jiného nenapadlo. A tak jsem tam stála.

Ta chvíle mi dala popud napsat tuto knihu.

To byl přesně začátek cesty, která mě nakonec dovede k tomu, že se budu dotazovat 286 lidí muslimského původu z dvaceti šesti zemí, kteří jako můj otec bojovali s fundamentalismem, abych zjistila, jak se vyrovnali s riziky, která boj doprovázejí. Doufám, že příběhy těch, kteří v zápase s fundamentalismem čelili ohni, budou mnohem užitečnější než můj pokus zaujmout bojové postavení s kuchyňským nástrojem.

Naštěstí nakonec nechtění a neznámí návštěvníci 29. června 1993 odešli. Nikdy jsme se nedozvěděli proč, nebo kdo přesně to byl. Možná je odradili přihlížející sousedé nebo silný kovový průmyslový rám, který dal právě otec na lehký dřevěný vstup do bytu instalovat. Ať už to bylo cokoli, co je přimělo odejít, někdo se za pár měsíců vrátí a nechá na kuchyňském stole vzkaz: „Považuj se za mrtvého.“ Na poštovní schránku načmárají „smrt Bennounemu“, a přitom ve francouzštině udělají tragikomickou pravopisnou chybu (*mor a Bennoune*). Když jednou uvidíte před svým jménem slovo „smrt“, vypadá svět hodně jinak.

Později přidají alžírští fundamentalisté jméno Mahfouda Bennouneho na „seznamy lidí, kteří budou zabiti“ ke jménům mnoha dalších – novinářů, intelektuálů, odborářů a bojovnic za práva žen – a vyvěsí je v mešitách ovládaných extremisty. Během období, jež začalo být známé jako „temné desetiletí“, zavraždí ještě víc otcových kolegů, jeho přátel a příbuzných, celkem až 200 000 Alžířanů. Ač došlo ke strašným věcem, mezinárodní společenství tyto události převážně ignorovalo. Stejně jako místní policie, která v červnu 1993 na naléhavé volání nereagovala, nechá svět všechny ty oběti, aby si poradily samy.

Nakonec můj otec, syn alžírského rolníka, který se stal profesorem a strávil celý život budováním mladé země, bude přinucen uprchnout ze svého bytu a vzdát se vyučování na univerzitě. Život v Alžírsku, tak jak jsme ho znali během mých pravidelných návštěv v obyčejném bytě v *cité*, na sídlišti na tehdy klidném předměstí Alžíru, bude minulostí.

JÍST, MODLIT SE, NENÁVIDĚT

Otcova země mi v těch pochmurných 90. letech ukázala, že vést boj s extremismem ve společnostech s muslimskou většinou je jedním z nejdůležitějších – a nejvíce přehlížených – úsilí za lidská práva ve světě. To je pravda i o dvacet let později. V této knize popíšu co největší množství střetů s fundamentalismem a vypovím příběhy těch, kteří se na nich podílejí, protože si zaslouží být známi a připomínáni.

Předkládám velmi osobní výčet svého putování přes všemožné hranice s cílem zaznamenat orální historii. Někdy jsem pro sebe žertovala, že píšu *Jíst, modlit se, nenávidět*. Nebo možná *Postit se, modlit se, nenávidět*.

Doufám, že se čtenáři vydají na cestu se mnou a podívají se na krajinu mýma očima. Jsem sekulární osoba muslimského původu a zabývám se jak silícím fundamentalismem, tak rostoucí diskriminací muslimů – a takové hledisko je na Západě vidáno zřídka. V době po 11. září 2001 je toto zásadní téma často viděno pouze jako levicová nebo pravicová verze takzvaného střetu civilizací, což je způsob myšlení, který odmítám. Pro mě je dnes daleko charakterističtější střet *v rámci* civilizací, střet mezi fundamentalisty a jejich odpůrci.

Psát však v této době pro americké čtenáře o muslimském fundamentalismu je jako tančit na minovém poli. Přesto jsem se to rozhodla udělat vzhledem k tomu, že se pohybuji po minovém poli pouze v přeneseném smyslu, kdežto mnozí z těch, s nimiž se setkáte v této knize, čelí něčemu mnohem skutečnějšímu, a přesto mluví dál. Zpívají, tančí, píšou, žertují, odhalují hlavu, říkají otevřeně svůj názor a žádají rovnost a právo být sami sebou, přestože toto vše fundamentalisté zakazují, často pod trestem smrti.

Myslím na jednu pákistánskou ženu, s kterou jsem vedla rozhovor v prosinci 2010. Podívala se na mě a řekla mi se značnou odvahou, přestože jsme seděly v přeplněném prostoru blízko místa, kde před asi dvěma týdny explodovala bomba radikála – a radikál s ní: „Já jsem ateistka.“ A u toho nezůstalo. „V šedesátých a sedmdesátých letech jsem se mohla otevřeně postavit na veřejnosti a říct, Jsem ateistka.‘ Troufnu si to říct dnes? Zabili by mě.“ Ale přesto mi to říkala na veřejnosti a nesnížila hlas.

To mi připomíná, jak můj otec v 90. letech hrozil, že napíše knihu s názvem *Proč jsem odpadl od víry*. Jako dceru mě to znepokojilo a opakovaně jsem na něj naléhala, aby to nedělal. Samozřejmě měl pravdu, když

veřejně odsoudil ty, kteří jej a tolik jiných vyloučili z kultury, do níž se narodili, protože se odvážili myslet a mluvit svobodně. Navzdory bombovým útočníkům a úkladným vrahům se Mahfoud Bennoune a pákistánská ateistka dál svobodně vyjadřovali o fundamentalismu, ať už si svět troufal nebo netroufal jim naslouchat.

Jak uvidíte, nejsou sami, i když se někdy sami cítili, pokud jde o lhostejnost tolika lidí, kteří měli být jejich spojenci. Alžírská psycholožka a obhájyně práv žen Cherifa Bouattaová říká, že ve světě stále panuje strašlivý hněv vůči levicovým obhájcům lidských práv, kteří mohli být spojenci progresivních antifundamentalistů, ale nebyli. „Nikdo neřekl, Jsme s vámi.“

Doufám, že lidi jako jsou oni víc podpořím, jsem si však zároveň vědoma, že tuto knihu o lidech muslimského původu píšu v angličtině, na Západě, v neklidné době. Švýcarsko zakázalo minarety. Prezident Obama je lživě obviněn z toho, že je muslim, což je téměř urážka. Odlehle státy v USA podporují rozhodnutí proti zavedení „práva šaría“ v místech jako je Oklahoma, kde je jeho prosazení asi tak pravděpodobné jako budoucí používání talmudu v Saúdské Arábii. Navíc přijímají tyto zákazy z dost odlišných důvodů než mám já pro kritiku těch, kdo se uchylují k tomu, co se nazývá šaría.

Tato kniha v žádném případě neospravedlňuje diskriminaci muslimů nebo nezákonné násilí vůči komukoli včetně údajných muslimských fundamentalistů nebo těch, kdo jsou za ně zaměňováni. Není to obhajoba války v Iráku nebo waterboardingu, techniky výslechu, při němž má vyslýchaný pocit, že se topí. Nenabízí posilu pravicovým protimuslimským demagogům (všem těm typu americké politické komentátorky Pamelý Gellerové) nebo stoupencům politiky vlády Izraele či George W. Bushe, i když někteří kritici mohou nepochybně tvrdit, že nabízí. Kritika zacílená na muslimské fundamentalisty je chybně ztotožňována s podporou postupů západních vlád, které tvrdí, že jsou protivníky fundamentalismu. To je chybné a zcela to přehlíží skutečnost, že ne všechno se týká Západu.

Stejně tak, jak každý ví, nesmetla ten problém revoluční euforie roku 2011. Ve skutečnosti se vše zhoršuje s tím, jak islamisté v severní Africe od Káhiry po Casablancu vítězí ve volbách. 23. října 2011 Tunisané zvolili 89 členů fundamentalistické strany Ennahda do ústavodárného shromáždění, orgánu, který má za úkol sepsat novou ústavu země a má 217 členů. Stalo se tak v tentýž den, kdy sousední Libye vyhlásila používání „práva šaría“ a zrušila zákaz polygamie. Mezitím se v revolučním Egyptě fundamentalistické strany domohly 75 % míst v dolní sněmovně prvního parlamentu

a dokonce i prezidentského úřadu. Nová egyptská ústava, kterou sepsaly, násilně mění práva na náboženská pravidla, považuje za vhodné, aby rodina byla „založena na náboženství“, zakazuje urážet Proroka a může vytvořit strukturu Islámské republiky na Nilu. V tomto prostředí se dostávají k moci mulláhové², z nichž někteří obhajují ženskou obřízku, polygamii a teokracii. Nekontrolovaně roste násilí salafistů, tj. ultrakonzervativních, radikálních islamistů, jejich útisk žen a volnomyšlenkářů. Severoafričané nazývají tuto místní sílu „Zelená vlna“ podle barvy, s níž se v této oblasti pojí islamistické politické strany. Zelená vlna nevěstí nic dobrého pro sekulární, liberální, levicové, umělecké, ženské a homosexuální složky obyvatelstva těchto zemí, jež už začala drtit.

Když 11. září 2012 zabila al-Káida v libyjském Bengházi velvyslance Spojených států Christophera Stevense, který severní Afriku miloval, spolu s deseti Libyjci, kteří konzulát chránili, zdálo se, že s nimi se džihádisté snaží zabít veškerou naději na jinou budoucnost celého regionu. Mnozí Libyjci pro „Chrise“, jak mu říkali, plakali, a plakali též pro Libyi svých snů, neboť se báli, že i ta je rdoušena. Mnozíci se projevy hysterie, promyšleně řízené fundamentalisty od Indonésie po Súdán ve jménu těžké urážky takzvaným filmem, který v USA nikdo neviděl, dokud nedošlo k protestům, a který neviděli ani mnozí protestující, nasvědčují, že místo, které se snažím nenazývat „muslimský svět“, je nyní kriticky zranitelné fundamentalistickou manipulací. Vzhledem k tomu, že sami fundamentalisté asi o dva týdny dříve znesvětili některá muslimská svatá místa v Libyi, která odporovala jejich pojetí víry, a nevyvolali ani náznak protestu, bylo těžké brát jejich citlivost příliš vážně, bez ohledu na to, jak úděsné video *Innocence of Muslims* (Nevinnost muslimů) bylo.³

Byl to střet pravicových křídel, nikoli střet civilizací. V mé čtvrti ve Spojených státech volali někteří lidé svému kongresmanovi a chtěli vědět, kdy někam vpadneme, zatímco v určitých arabských ulicích se zdálo, že všechno, co obsahuje slovo *americký*, je vhodným terčem. Byla zapálena Jednotná americká škola města Tunisu, navštěvovaná převážně dětmi zaměstnanců Africké rozvojové banky.⁴ Mnozí naši komentátoři nás jako obvykle nechali na holičkách. Na Fox News nám jeden namlouval, „Napadli nás *muslimové*,“ kdežto na CNN se jiný snažil účastně vysvětlit, že muslimové jsou prostě příliš citliví, aby snesli jakoukoli urážku svého Proroka, a nejsou schopni pochopit západní představy o svobodě vyjadřování. Otázka, kterou však někteří američtí komentátoři opakovaně kladli, zněla:

„Proč muslimové otevřeně neřeknou svůj názor?“ Jenže těm, kteří ho řekli, téměř nikdo nenaslouchal.

Zřídka se šířily rozumné, sebekritické hlasy, které víc znepokojovala odpovědnost muslimů než „Nevinnost muslimů“, jako například imáma, duchovního z mešity Al Badr ve městě Alžíru, který svůj sbor důrazně nabádal, aby proti filmu neprotestoval: „Tak Američané natočili film proti islámu. A co má být? Je na nás, abychom tvořili filmy hájící naše náboženství... Nikdo z nás se nechová kulturně. A pak si stěžujeme na nějaký film natočený v zahraničí.“⁴⁵ Alžírský spisovatel Yasmina Khadra prohlásil, že rozhořčení muslimů se využívá pro ideologické účely, a naléhal na ně, „aby sebou nenechali manipulovat a nereagovali násilím. Musíme se ve světě osvědčit, svou prací, talentem a úsilím.“⁴⁶

To je problém charakteristický nejen pro Maghreb, tj. Maroko, Západní Saharu, Alžírsko, Tunisko, Libyi, Mauritanii. V západní Africe se ze severního Mali stal v roce 2012 al-Káidastán. Vládnoucí džihádistické skupiny jako Ansar Dine (Obránci víry) ničily stovky let stará muslimská svatá místa v Timbaktu a přitom zdaleka nevyvolaly globální pobouření muslimů tak jako když se pastor Terry Jones neslavně snažil pálit Korán.⁷ Mladí bojovníci údajně křičeli „*Alláhu Akbar*“ (Bůh je veliký) a vrhali se na pozůstatky súfijských svatých. V říjnu 2012 se ve Spojených národech objevily zprávy, že islamistické skupiny „sestavují seznamy neprovdaných matek“ a naznačují, že těmto ženám hrozí kamenování nebo bičování.⁸ Hlavní žalobkyně Mezinárodního trestního soudu Fatou Bensoudaová, jež je sama muslimského původu, veřejně odsoudila činy skupiny Ansar Dine jako možné válečné zločiny.⁹ Univerzitní učitel z Mali nazývá svoji zemi zkušebním terénem strategie al-Káidy v oblasti.¹⁰ Dokud francouzské, africké a malijské jednotky v lednu 2013 nezasáhly, džihádisté z Afghánistánu, Pákistánu a Alžírsku údajně proudili do tohoto bezpečného přístavu a mezinárodní veřejnost jen přihlížela.¹¹ Neozbrojená část místního obyvatelstva pravidelně protestovala, ale svět jí věnoval jen málo pozornosti.

V Afghánistánu znovu získává půdu Tálibán, navzdory nenávisti, kterou k němu chová velká část obyvatelstva. Tálibán znovu začal záměrně zabíjet ženy, což vyplynulo z videa, na němž byla koncem června 2012 za doprovodu recitace z Koránu ze samopalů zastřelena za cizoložství dvaadvacetiletá žena Najiba. Bombou nastraženou v autě byla koncem července 2012 popravena Hanifa Safiová, místní vedoucí ženských záležitostí na východě provincie Laghmán. Úkladná vražda se připisuje s největší pravděpodob-

ností Tálíbánu.¹² Během prvních měsíců roku 2012 Spojené státy dychtivě vyjednávaly s Tálíbánem, který zavedl diskriminaci podle pohlaví a nikdy se jí nezřekl. Tálibán pak rozhovory přerušil. Jak Hanifa Safiová řekla týdeníku *The Christian Science Monitor* rok předtím, než byla zabita, „Když přijdou cizinci, strkají nás do lvího chrťánu.“¹³ Carnegieho nadace pro mír ve světě ve zprávě, ve které není ani jednou použito slovo *ženy*, chladně předpovídá, že Tálibán se v roce 2014 znovu zmocní Afghánistánu.¹⁴ Mírové hnutí zatím nepřetržitě agituje za ukončení boje proti Tálíbánu a dokonce přesvědčuje každého, kdo je mu ochoten naslouchat – jak prokázala propagační kampaň Dva miliony přátel za mír v Afghánistánu –, že v zemi nejsou žádní „extremisté“.¹⁵

Stavět se proti plíživému fundamentalismu v sousedním Pákistánu znamená ohrozit vlastní život. Zarteef Afridi, ředitel školy v pákistánském Džamrúdu v kmenové oblasti Chajbar, agitoval za volební právo příslušnic kmene a organizoval obecní starší proti terorismu. 8. prosince 2011 kráčel do své školy a byl přitom zastřelen.¹⁶ Jeho přítel Salman Rashid o něm napsal: „Na takzvanou svatou válku... se nedal jediný chlapec, který prošel jeho výukou... Byl zastáncem osvobození lidské duše prostřednictvím vzdělání a osvěty.“¹⁷

Ani děti nejsou v bezpečí. Nyní slavná, tehdy patnáctiletá Malála Júsuf-zajová, která v roce 2009 psala v blogu o své úzkosti z toho, že ji Tálibán vyloučí ze školy, byla 9. října 2012 střelena do hlavy. Stalo se tak při její cestě domů ze školy v údolí Svát a udělala to stejná skupina. Když v nemocnici bojovala o život, mluvčí za hnutí Tehrík-e Tálíbán-e Pákistán prohlásil, že pokud přežije, budou na ni cílit znovu, „protože je ‚založená světsky‘“.¹⁸ „Ten, kdo kritizuje Tálíbán, zakusí stejný osud,“ oznámil mluvčí.¹⁹ Pákistánská Komise pro lidská práva tvrdě a jednoznačně zločin napadla a žádala okamžitou odpověď. „Slovy nelze vyjádřit odsouzení, jež si toto zaslouhuje. I pro Tálíbán je to nová, nejspodnější hranice... Také by to mělo vyburcovat, pokud je to ještě zapotřebí, ty, kdo touží extremisty uspokojit ústupky... Všichni uvědoměli občané... by měli ukázat slovy i činy, jak pohrdají touto slepou nenávistí..., kterou hlásá Tálíbán.“ Co jiného než slepá nenávist je mohla vést k tomu, že se v roce 2012 dopouštěli úkladných vražd zdravotníků, bojujících s dětskou obrnou, která může ochromit i muslimské děti?

Mezitím Saúdská Arábie, Súdán a Írán dál používají vnitřní uspořádání státu k upevnění extremismu jako právního řádu země a dál tyto katastro-

fální modely vyvážejí. K podpoře fundamentalistů na rozsáhlých územích se k nim nyní přidává se svými penězi a médii Katar.²⁰ Od Sahelu, tj. části Mauritánie, Senegalu, Mali, Burkiny Faso, Nigeru, Čadu a Etiopie po Kavkaz zmenšuje plíživá „islamizace“ společenský prostor, útočí na práva žen a proměňuje způsob života. Všude – od Montrealu přes americký Dearborn, Paříž, čečenský Groznyj až po východní Jeruzalém – jsou ženy muslimského původu nuceny zakrývat víc a víc své kůže, vlasů, svých bytostí. Aby zmizely. Pouhý projev jejich existence je nyní provokací. Po Letních olympijských hrách v Londýně v roce 2012 tunišští fundamentalisté na sociálních sítích žádali, aby první Tunisanka, která kdy vyhrála medaili, Habiba Ghribiová, byla zbavena státního občanství za „nahotu a nestoudnost“.²¹ (Při závodě měla na sobě trenýrky a sportovní podprsenku, stejné jaké nosí většina dnešních běžkyň.)

V takovém globálním prostředí je třeba se v zájmu základních lidských práv vyslovit proti muslimským fundamentalistům. Je to morální imperativ. Ale když se člověk vyslovuje ve Spojených státech, musí se to snažit dělat tak, aby ze situace netěžili ti, kdo pro své cíle využívají protimuslimské nálady.

Islám a islamismus nejsou totéž. Těch pět písmen navíc činí obrovský rozdíl. Je-li někdo zbožný věřící, nemá to nic společného s rozšiřováním politického islámu. Ohromná většina muslimů nejsou fundamentalisté, i když mezi nimi samozřejmě mnozí fundamentalisty jsou. Cílem této knihy je opakovat slova těch, kdo ve skutečnosti dělají nejvíc, aby zabránili diskriminaci muslimů. Ať už to jsou věřící, agnostici, volnomyšlenkáři nebo ateisté, představují některé z největších hodnot muslimských tradic – milosrdenství, soucit, klid, snášenlivost, úsilí a studium, tvořivost, otevřenost. Neodřikávají otrápané pravdy o „islámu jako náboženství míru“, ale v boji proti fundamentalismu často riskují život.

DLOUHÁ CESTA DCERY „ODPADLÍKA OD VÍRY“

Kolem tohoto předmětu panují tak prudké vášně a tak rozšířená podezření, že je mi jasné, že někteří budou o mých pohnutkách a o mé metodologii pochybovat. Když jsem teď vysvětlila, proč jsem knihu napsala, dovolte mi být upřímná o tom, jak jsem ji napsala. Vzala jsem si dva semestry volna na výzkum, vyzvedla si skromnou autorskou zálohu, cestovala po světě a hovořila s lidmi v zemích s muslimskou většinou nebo se skupinami

muslimského původu, žijícími v diaspoře, o jejich zkušenostech s fundamentalismem. Opakovaně jsem se přepravovala přes oceán se svým laptopem, digitálním nahrávacím přístrojem a hromadou zápisníků. Došla jsem kam až to bylo možné za peníze a v čase, které jsem měla, i když jako první připouštím, že je mnoho míst, kam jsem se nedostala, byť to bylo záhodno, a mnoho lidí, které jsem chtěla vyzpovídat, ale nemohla. Přesto jsem skončila s materiálem, který by vystačil na několik knih, a lituji, že jsem musela vynechat mnoho zpráv, které jsem vyslechla.

V řadě osmi cest mezi zářím 2010 a prosincem 2012 jsem – v chronologickém pořadí – navštívila Francii, Alžírsko (pětkrát), Niger, Pákistán, Turecko (krátce), Rusko (tam jsem zpovídala lidi z Ázerbájdžánu, Čečenska, Dagestánu, Tádžikistánu a Tatarstánu), Palestinu/Izrael, porevoluční Egypt a Tunisko (dvakrát), Senegal (kde jsem také hovořila se ženami z Gambie a Nigérie), Afghánistán, Kanadu a Mali. Ve Spojených státech a v Evropě jsem se setkala s uprchlíky ze Somálska a Íránu. Skypovala jsem s aktivistkami v Saúdské Arábii a v Súdánu a diskutovala s návštěvníky z Iráku, Turecka a Malajsie. Vedla jsem několik důležitých interview s lidmi muslimského původu v místech tak různorodých jako jsou Fidži a Francie.

Kvůli takovému geografickému rozsahu se nepokouším líčit celou situaci žádné ze zemí, o nichž píšu. Jako advokátka lidských práv jsem si navíc vědoma, že svědectví z první ruky má své silné i slabé stránky. Kde je to nutné a možné, tam se snažím tato svědectví doložit. Stejně jako u tolika dokumentů o lidských právech přemýšlím o tom, co mi řekli lidé, jimž mám dobrý důvod věřit, a o tom, co jsem pozorovala sama.

S ohledem na ráz svého programu a na cestovní trasu jsem měla obavu, že budu vytvářet zdání, že podle fundamentalistické logiky existuje jednotná *umma*, tj. komunita či národ muslimů, 1,5 miliardy lidí, kteří jsou všichni stejní, kteří jsou prostě všichni muslimy. Nechci potvrzovat existenci *ummy* fundamentalistického světa ani *ummy* západní představy. Některé věci mě provázely po většinu cesty – svolávání k modlitbě (*ithan*), směr, jímž se lidé, kteří se chtějí modlit, obracejí čelem, mešity, smysl pro pohostinnost, problém fundamentalismu – každá jednotlivost byla jedinečná a lidé, se kterými jsem hovořila, byli neobyčejně odlišní. Byli tak rozdílní jako si byli podobní, tak jak člověk očekává, když cestuje na Filipíny a do Itálie, protože většina tamějších obyvatel jsou křesťané. Tihle lidé by vlastně spolu nesouhlasili ve všem, a souhrn názorů zde vyjádřených (zejména těch mých) by neměl být přičítán žádnému z nich.

Ve světle takových odlišností se snažím lidi, s nimiž jsem se setkala, popisovat opatrně. V poslední době říkáme každému „muslim“, ať tak žije nebo ne. Muslimové nejsou básnický obraz či metafora pro jednoduchou „odlišnost“, která je jiná než nemuslimská. Muslimové mají své vlastní rozdílnosti. *Muslimský svět* je málo užitečný výraz, hromadně zahrnující mnohá místa, jež jsem navštívila. Měla bych snazší život, kdybych ten výraz používala, protože každý si myslí že ví, co znamená. Přesně to mi ale dělá starost. Lidé, kteří ten domnělý „svět“ obývají, mohou mít s muslimským náboženstvím celou řadu vztahů. Mohou a nemusejí je provozovat, mohou a nemusejí věřit, mohou a nemusejí se domnívat, že náboženství je hlavní součástí jejich identity, přesně stejně jako lidé, kteří se narodili do jiných náboženských tradic. Jsou občany svých zemí, jsou určitého pohlaví, kultury a rasy, patří do určité pospolitosti, třídy, oblasti atd. atd. a to vše je může v různé míře vymezovat.

Proto jsem se místo toho rozhodla používat méně pohodlné výrazy jako *společnosti s muslimskou většinou a lidé muslimského původu nebo kultury*. Vím, že tyto výrazy nejsou tak uhlazené, ale o to jde. Ponechávají víc prostoru pro realitu komplikovaného života, kterou jsem nejednou během této odyssey pozorovala.

Lidé, s nimiž jsem se setkala, byli přinejmenším rozliční. Byli mezi nimi novináři, spisovatelé, lékaři, zdravotní sestry, právníci (spousta právníků!), psychologové, organizátoři koncertů, televizní producenti, televizní moderátoři, odboráři, dělníci, řidiči, tanečníci, básníci, univerzitní učitelé, studenti, ředitelé muzeí, muslimští duchovní – imámové (a jejich dcery), aktivisté bojující za práva žen, ženy v domácnosti, babičky, aktivisté za sexuální práva, aktivisté na invalidních vozících, obchodnice, členové Muslimského bratrstva a členové tuniské politické strany Ennahda (Hnutí obnovy), kmenoví náčelníci – šajchové, bloggeři, politici, filmaři, umělci, bývalí vězni, bývalí rukojmí, oběti terorismu, soudci, učitelé, školní děti, komunitní pracovníci, mladí i starší revolucionáři, lidé, kteří se uprostřed rozhovoru modlili, a jiní, kteří pili víno, když jsem je potkala v den narození proroka Muhammada.

Mrzla jsem v Rusku při setkání s Čečenci, omdlévala horkem v Senegalu při setkání se ženami z Nigérie a Gambie, zažila kulturní šok, když jsem se přepravovala z pákistánského Karáčí do Moskvy přes tureckou Antalyi nebo z Alžíru do pákistánského Láhauru přes Londýn. Měla jsem cestovní program, jaký už nikdy nedám dohromady. Strávila jsem Silvestra

na palestinském večírku ve východním Jeruzalémě, kde na parketu tančily žena zahalená v šátku a Santa Claus, a pak jsem si připíjela se všemi, s nimiž jsem se setkala, na kopci nad Haram aš-Šaríf neboli na Chrámové hoře, třetím nejposvátnějším místě islámu. Byla jsem ve čtvrti, kde prožil své skromné tuniské mládí Muhammad Buazízí, který se upálil a vyvolal místní revoluci, navštívila jsem kavárny v Káhiře, plné žen, volně kouřících vodní dýmky, a internetové kavárny zaplněné mladými lidmi, kteří zamilované skypeovali. Prožila jsem dny, začínající ve Starém městě v Hebronu, kde jsem pozorovala židovské osadníky, jak boří palestinské domy a podniky, a končící v bistru v Tel Avivu hovorem s pokrokovými izraelskými feministkami. V Alžírsku jsem pila vodku s obyvateli slumů ve čtvrti Bab el Oued v hlavním městě, a na Náměstí 1. máje viděla, jak policistky vyhánějí z chodníku protestující ženy. V Afghánistánu jsem vedla s lidmi několik rozhovorů před bedlivými zraky jejich bodyguardů. V Pákistánu jsem viděla holčičky, jak na jevišti zpívají s nezakrytou hlavou, a pozorovala Tunisanky sčítající volební listky.

Stála jsem na stadionu v afghánském Kábulu, kde Tálibán dříve kameňoval oběti, a ve vzduchu dosud cítila usazenou bolest, a stála na náměstí Tahrír, Náměstí Osvobození v Káhiře těsně po revoluci, kde svobodomyšlný imám hlásal jednotu mezi křesťany a muslimy, a ještě vnímala tu naději. Poslouchala jsem, jak mladí Tunisané zpívají Cheikha Imama, slavného slepého egyptského zpěváka a skladatele politických písní, jak mladí Pákistánci zpívají Leonarda Cohena, a na svém iPodu poslouchala pákistánského zpěváka Nusrata Fateha Aliho Khana. Potkala jsem lidi v těsných džínách, v tričkách s hlubokým výstřihem, v oblečení rolníků, v západním oblečení, v tmavých oblecích, v gandurách, dželabách, v boubou, v burkách, minisukních, v sári, v shalwar kameez, v šátcích, džilbábech a čádorech. Poctili mě tím, že mi věnovali svůj čas a důvěru. Z té nepopsatelné pouti se nikdy úplně nevrátím domů.

Jiná rozmanitost, s níž jsem se setkala, byla změt jazyků – různá nářečí arabštiny, tamazight [střední Maroko], hausa [Sahel – jižní Sahara], zarma/songhai [jihozápadní Niger], bamanankan [Mali], urdština [Pákistán, Indie], ruština, wolof [Senegal, Gambie, Mauritanie], darijština [Afghánistán], perština [Írán], paštunština [Afghánistán, části Íránu a Pákistánu], somálština [Somálsko, Džibuti, Etiopie, Keňa] a francouzština, abych jmenovala jen pár. Mnohé rozhovory byly vedeny prostřednictvím dalšího jazyka nebo s pomocí tlumočníků. Někdy jsem překládala sama. Někdy

jsem z rozhovorů dělala výpisky a redigovala je, aby byly čitelné, občas též kvůli bezpečnosti. V dobrém úmyslu jsem se co nejvíc snažila být věrná duchu původní rozmluvy dokonce i přes všechna tato síta. Nemohu mluvit za všechny ty, které jsem zpovídala, ale vynasnažím se co nejpodrobněji vyprávět to, co jsem je slyšela říkat.

Ačkoli lidé, se kterými jsem takto mluvila, byli různí, jejich život byl všude omezován vzrůstajícím náporům muslimského fundamentalismu. Vesměs se báli, že se to spíš zhorší než zlepší. Stále jsem si připomínala slova mladé novinářky, která mi v roce 1994, kdy Alžírsko sevřel zběsilý ozbrojený fundamentalismus, řekla: „Ostatním lidem jinde a v jiné době určitě říkali, že zlo a strach kolem nich zmizí. Pokud vím, nezmizely. Jenom se to zhoršilo. Jestli nás nikdo nevyslyší, jsem přesvědčena, že se to zhorší.“²² Tahleto myšlenka mě hnala vpřed.

Íránská socioložka Chahla Chafiqová mi řekla: „Muslimy rozděluje politická válka.“ Tato kniha je o lidech na jedné straně této „politické války“, o lidech, o nichž jste asi neslyšeli. Oni sami jsou politicky různorodí, vycházejí ze středu i z řady liberálních a levicových stanovisek. Socioložčina metaforická „politická válka“, do níž jsou zapleteni, většinou není v pravém slova smyslu válka. Je to však dlouhý, všudypřítomný a někdy divoký boj (s většinou násilností na straně fundamentalistů), boj, který rozhodne o osudu více než miliardy lidí na světě. Na protifundamentalistické straně vede „válku“ politická opozice; na straně fundamentalistů se válka vede všemi možnými prostředky, od hrozby smrti po setnutí hlavy.

Ti, s kterými jsem se setkala, se angažují v pokojném odporu vůči extremismu, což je mnohem dokonalejší způsob jak extremismus porazit než fenomén původně známý jako „válka proti teroru“. Nepochybuji o tom, že použití síly je někdy v boji s některými projevy ozbrojeného *salafistického džihádismu* nutné. Příliš mnoho západních liberálů a levičáků to nechápe. Avšak vnímat to hlavně jako doslovnou válku a zvláště jako válku bez pravidel, tak jak to činí mnozí na pravici, nadělalo víc škody než užítku. Oslabuje to lidi v této knize. Kdybychom ve skutečnosti naslouchali starostem a vyhlídkám těchto lidí a těch, jež zastupují, přinutilo by nás to k radikální změně boje s džihádistickým terorismem.

Nakonec ale muslimský fundamentalismus není v první řadě bezpečnostní problém pro Západ. Pro stovky milionů lidí, žijících po celém světě v zemích s muslimskou většinou, je základní otázkou lidských práv. Ve městě Alžíru mi psycholožka Cherifa Bouattaová řekla, že fundamen-

talismus je „vražedná ideologie, která stojí proti alternativě, naději, změně a humanitě. Znamená rozpad našich zemí.“ Francouzsko-alžírská komunitní organizátorka Mimouna Hadjamová chce Západu připomenout: „Islamismus je pro muslimské obyvatelstvo nebezpečím. Je pro nás nebezpečný.“

CO JE TO MUSLIMSKÝ FUNDAMENTALISMUS?

Dokonce i slova, která používám, jsou sporná. Dávám přednost výrazu *muslimský fundamentalismus* před variantami *islamismus* a *radikalismus*, i když se možná občas objeví jako obměna nebo v citacích. Důvod, proč raději používám slovo *fundamentalismus* je, že jde přes hranice náboženství k současným hnutím v rámci všech velkých náboženských tradic světa – nejen islámu, ale i křesťanství, hinduismu, judaismu a dalších. Tato hnutí jsou čím dál tím silnější a představují různé problémy pro lidská práva. Muslimský fundamentalismus má také svá vlastní specifika. Je skutečně nadnárodní, obzvlášť proto, že jeho stoupenci jsou všudypřítomní a jeho brutální ozbrojené skupiny jsou dobře informované a mají velký okruh působnosti.

Marieme Hélie-Lucasová, alžírská socioložka, která založila seskupení Women Living Under Muslim Laws (WLUML), Ženy žijící pod muslimskými zákony, definovala fundamentalismus všeobecně jako „politická hnutí extrémní pravice, která v souvislosti s globalizací... manipulují náboženstvím..., aby dosáhla svých politických cílů.“²³ Takové chápání tohoto jevu podtrhuje skutečnost, že tato hnutí jsou především politická spíše než duchovní. Podobně mi socioložka Chahla Chafiqová řekla, že používá výraz *islamismus* k popisu islámu, který přizpůsobuje náboženství k vytvoření totalitárního politického programu. To není základní muslimský přístup nebo postoj, k němuž mají společnosti s muslimskou většinou přirozený sklon. Existují mnohé další podoby islámu, jak uvádí tato kniha.

Někteří západní pozorovatelé vnímají muslimské fundamentalisty jako skalní představitele místních povstání proti globálnímu, Džihád versus McWorld. [Slovem McWorld se míní globalizace a ovládání politického vývoje korporacemi – narážka na knihu amerického politologa Benjamina Barbera z r. 1995, Jihad vs. McWorld, How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World]. Na místě se na ně takto často nehledí. Ženy v Nigeru si mi hořce stěžovaly, že fundamentalisté se snaží nahradit jejich nádherně barevné místní šaty – boubou – přísnými závoji, které se nosí na Arabském

poloostrově, aby zbavili jejich žitý islám africké podoby. Marocký antropolog Hassan Rachik tuto hnací sílu vysvětlil tak, že společnosti s muslimskou většinou v současné době čelí dvěma druhům globalizace, „západní globalizaci“ a „islámské globalizaci“, a tou druhou míní nadnárodní muslimské fundamentalistické organizace a ideologii.²⁴ Jinými slovy džihád *je* McWorld, jenom v jiné podobě.

Někteří z těch, s nimiž jsem se setkávala, zdůrazňovali další tvář fundamentalismu – způsob, jakým hájí absolutismus a odmítá přijmout otázky. Popírá možnost výkladu a přehodnocení výkladu, přestože se tím zabývají jeho vlastní vyznavači. Jak mi sdělil jeden iránský právník, který v Teheránu dosud provozuje svou právníckou praxi, fundamentalismus „tvrdí, že je islám, a to nelze zpochybňovat.“ V Alžírsku mi jeden odborník popisoval, že muslimský fundamentalismus je založen na „absolutní pravdě“ a na myšlence, že jeho „model společnosti je jediný, který může existovat.“

Tyto ideologie a hnutí, které líčím jako „fundamentalistické“, jsou rozmanité, a chci se vyhnout tomu, abych je sjednocovala. Umisťuji je na odlehlejší pravici širšího politického spektra lidí muslimského původu, kteří, jak se v dnešní době rádo opakuje, jsou stejně politicky rozdílní jako kdokoli jiný. Lidé, které nazýváme muslimy, nemají všichni stejné politické přesvědčení. A to platí i pro lidi, které nazývám muslimskými fundamentalisty.

Není však sporu o tom, že fundamentalisté mají také mnoho společného. Věří na „Boží zákon“, uložený všude muslimům, na něco, čemu se říká šaría – spíše na svoji verzi než na verzi druhých –, a na vytvoření toho, co považují za islámské státy nebo za ukázněná společenství v diaspoře, jejichž charakter určují tyto zákony. (Dávám přednost pojmu „muslimské zákony“ před pojmem „šaría“, protože, jak tvrdí skupina Ženy žijící pod muslimskými zákony, tento výraz „vědomě odráží rozmanitost takových zákonů... a rozptyluje mýtus, že existuje monolitní systém... islámského práva.“²⁵)

Nadto fundamentalisté veřejně odsuzují stoupence sekularismu, tj. ústupu náboženství z veřejného života, a usilují o zavedení zpolitizovaného náboženství do všech oblastí. Chtějí dohlížet, soudit a měnit vystupování, vzhled a chování lidí muslimského původu. Chtějí usilovat o výrazné omezení práv žen, i když to někdy skrývají v konejšivé řeči o ochraně a úctě a odlišnosti. Ano, ženské fundamentalistky mohou obhajovat tyto věci také a jejich pohlaví nečiní jejich postoj o nic pokrokovější než tomu bylo u aktivistky Anity Bryantové ve Spojených státech, která v 70. letech tvrdě vystupovala proti právům lesbiček, homosexuálů, bisexuálů a transsexuálů.

Konkrétně, když používám výraz *muslimský fundamentalismus*, mluvím o řadě politických hnutí, k nimž patří nadnárodní Muslimské bratrstvo, jeho sesterská Strana svobody a spravedlnosti v Egyptě, mezinárodní Hizb Ut-Tahrir, tj. Strana osvobození, bývalá Islámská fronta spásy, dále Džamáat-e-Islámí, tuniská Ennahda, a stále důležitější plejáda salafistických uskupení. Ty všechny obhajují a občas používají násilí. Jejich prapor též nesou či se za něj omlouvají nebo ho kryjí některé muslimské nevládní organizace sídlící na Západě, jako Rada pro americko-islámské vztahy (Council on American Islamic Relations, CAIR), Islámská organizace Francie (Organisation Islamique de France), Evropská rada pro fatwu a výzkum (European Council on Fatwa and Research), Islámská komise pro lidská práva (Islamic Human Rights Commission), Muslimská rada Británie (Muslim Council of Britain) a Vězni v klecích (CagePrisoners), což je organizace pro lidská práva zaměřená na islámský svět, zejména vězňů v internačním táboře v Guantánamo Bay.

Fundamentalistické myšlenky mají někdy vlastní odhmotněný život mimo hnutí, která je prosazovala. Nejškodlivější je, když je převezme společnost, a pak se šíří televizí a rádiem, po internetu, Facebooku, YouTube, v kázáních v mešitách, ústním podáním, společenským vlivem, dokonce i prostřednictvím graffiti, a stává se z nich to, co jeden člověk, s nímž jsem vedla rozhovor, nazval „rozptýlený fundamentalismus“, a jiný pojmenoval „zdomácnělý“.

Bojovat s těmito variantami, které neviditelně prostupují vše, je možná ještě obtížnější. Často jsou nejúspěšnější v tom, jak mění způsob myšlení lidí v jejich každodenním životě. V prostředí s muslimskou většinou jsou toho nyní plné debaty v rádiu a v televizi, je jich víc než v americkém křesťanském vysílání. Kdo je dobrý muslim a kdo ne? Pořady s telefonickými dotazy posluchačů na to, jaký druh sexu můžete mít s manželkou nebo manželem a pořád být dobrým muslimem nebo muslimkou. Názory na to, co můžete nosit a pořád být dobrým muslimem. Dokonce chatovací fóra plná diskusí o tom, zda do ženy v nikábu, roušce zakrývající obličej mimo oči, vstoupí Satan ústy, pokud si je žena při zívání nezakryje rukou (přestože jí ústa zakrývá rouška). Jeden skvělý profesor arabštiny z Egypta přede mnou v roce 1995 naříkal, „Zmocnili se krásného, vkusného náboženství mého mládí a proměnili je v řadu tělesných funkcí.“

Kromě rozptýleného fundamentalismu, islamistických politických stran a organizací občanské společnosti zmíněných výše pojednám též

o extrémnějších ozbrojených hnutích salafistického džihádu, jako jsou různé obměny al-Káidy, Ozbrojené islámské skupiny, Ansar Dine, Džamá islámíja (Muslimské společenství), stejně jako ironicky pojmenované skupiny jako Tálibán (což doslova znamená studenti) a aš-Šabáb (s významem mládež), které si pravidelně vybírají za cíl své jmenovce. Všechny při prosazování svého programu systematicky obhajují násilí a používají je proti civilistům. Mnozí salafističtí džihádisté přímo odmítají čtyři hlavní školy interpretace islámského práva. Jejich ideologie je blízká fašismu a představují naprosto největší hrozbu pro lidská práva. To ale neznamená, že ostatní v téhle velké skupině jsou přijatelní.

Vyvinula se neblahá hybná síla. Některé fundamentalistické skupiny, které nevyznávají násilí, nebo aspoň ne proti obyvatelům Západu, jsou dnes ve srovnání s těmito salafistickými džihádistickými skupinami označovány jako „umírněné“. Zřejmě je „umírněné“ věřit ve vládnutí prostřednictvím náboženství a v to, že ženy vlastně nepotřebují rovnoprávné postavení. Označení „umírnění“ zakrývá způsob, jakým tyto skupiny vážně podkopávají svobodu náboženského vyznání, práva žen a menšin, životně důležité oddělení mešity a státu, a tak připravují půdu pro svoje radikálnější bratry.

Takovému lakování na růžovo velmi dovedně pomáhají údajně „umírnění“ fundamentalisté tím, co se označuje jako „dvoji řeč“; říkají jednu věc v angličtině nebo francouzštině pro mezinárodní spotřebu, a říkají – nebo spíše dělají – něco dost jiného blíže k domovu. Například Júsuf al-Karadáwí, duchovní vůdce Muslimského bratrstva, tvrdil v červenci 2004 v interview na britské televizní stanici, že islám „nepožaduje válku proti... homosexuálům“, kdežto v arabské mutaci al-Džazíry označuje homosexuály za „sexuálně zvrhlé“; měli by být stíháni tresty sahajícími od kamenování po „svržení z výšky.“²⁶ Po bouřlivých protestech u velvyslanectví USA v Káhiře proti nízkorozpočtovému nenávisnému videu *Nevinnost muslimů v září 2012* Muslimské bratrstvo tweetuje na své anglické adrese @Ikwanweb, že „se mu ulevilo, že nikdo ze zaměstnanců @USEmbassy v Káhiře nebyl zraněn,“ avšak v arabské verzi výrazně demonstrace chválí: „Egyptané se bouří za vítězství Proroka před velvyslanectvím USA.“²⁷

Jestliže je správné rozlišovat mezi skupinami, které se otevřeně angažují v militaristickém džihádu, aby dosáhly svých cílů, a skupinami, které hlásají, že se použití síly vyhýbají, pak násilí není jediný problém. Vysoce problematická je nadále podstata programu: je zaměřený na politickou manipulaci náboženství a na všemožnou diskriminaci – žen a náboženských

a sexuálních menšin. Na Západě se uplatňuje strategie zacházet s fundamentalisty, kteří se nezapojují do terorismu vůči Západu, jako se spojenci proti těm, kdo se do terorismu zapojují. To má katastrofální následky pro ty, kteří jsou nuceni bojovat s oběma skupinami.

Jak někteří obyvatelé Západu milují své příjemné, umírněné muslimské fundamentalisty! Svůj „umírněný“ Tálibán, své „umírněné“ Muslimské bratrstvo, a ze všeho nejvíc tuniskou fundamentalistickou stranu Ennahda. Proto Carnegieho nadace pro mezinárodní mír v dubnu 2012 sponzorovala představitelům egyptského Muslimského bratrstva cestu podporující vztahy s veřejností do Washingtonu, DC, aby prosazovala jejich „umírněnou“ pověst, aby si mohli poklábosit s úředníky Obamovy vlády.²⁸ Tito „islamisté“ vypadají, jak mají muslimové vypadat. Říkají to, co mají muslimové říkat, ale s otupeným ostřím slov. Nekladou trapné otázky o globální ekonomice, jaké by mohli klást jejich sekulární nacionalističtí a levicoví protivníci. Místo toho mluví o Bohu a o „tradici“. To všechno velmi vyhovuje a uklidňuje. Svět je bezpečně stabilizovaný ve svých civilizačních kategoriích, které jsou snadno pochopitelné. Homosexuální Arab nebo sekulární feministka muslimského původu, kteří tvrdí, že patří do kategorie „člověk“ jako každý jiný, působí v dnešní době příliš velký zmatek, nejsou dost „jiní“, aby přitahovali pozornost určitého druhu západních multikulturalistů.

Za dozvuků voleb do ústavodárného shromáždění Tuniska, v němž islamistická strana Ennahda získala přes 40 % křesel, si deník *New York Times* pospíšil s uveřejněním článku americké absolventky Oxfordu, která se zamilovala do žen z této strany.²⁹ Tři dny po volbách, konaných 23. října 2011, na věhlasných stránkách vyhrazených komentářům vesele kritizovala hnutí sekulárních tuniských žen jako podnícené Francií a v podstatě nedůvěryhodné – právě ve chvíli, kdy toto feministické hnutí čelilo vážné politické výzvě a potřebovalo maximální solidaritu. To vytváří velmi užitečné alibi pro západní vlády, které jakoby někdy chtěly s fundamentalisty obchodovat, protože ti mohou zdánlivě udržet pořádek – tak jako kdysi ze stejného důvodu ve stejných zemích obchodovaly se sekulárnějšími samovládcí. Přidržíme-li se argumentu v *Timesech*, není nyní důvod dělat si starosti kvůli stížnostem těchhle otravných tuniských feministek. Radostný dialog civilizací může pokračovat bez nich.

JAK TO PRAVICE I LEVICE ČASTO VŠECHNO KAZÍ

Někteří obyvatelé Západu jsou zřejmě se sebou velmi spokojeni, když přijmou nebo tolerují muslimský fundamentalismus, který často nazývají jen „islám“ nebo – Bůh nám buď milostiv! – „muslimský pohled na věc“. Pak jsou zproštěni odpovědnosti za kolonialismus nebo iráckou válku nebo svá relativní globální privilegia. Nemusejí si dělat starosti s ožehavými otázkami práv, protože lidé, kterým se říká muslimové, mají místo toho teď kulturu.

Na druhé straně diskuse, hlavně na pravici, jsou samozřejmě ti, kdo využívají nastrčené figurky muslimského fundamentalismu, aby se stávali proti všemu, od budování mešit po schválení Harolda Koha právním poradcem Ministerstva zahraničních věcí Spojených států, protože kdysi řekl něco o muslimských zákonech, co je úplně neodmítalo. Démonizují Arabské jaro jako řešení, které pouze povede k džihádistické nadvládě, protože *někdo* přece musí na ty muslimy dohlížet – ať to jsou egyptští diktátorští prezidenti Mubárákové nebo náboženští učitelé, mulláhové. Já sama si kvůli výsledkům revolucí v roce 2011 dělám starosti a do tohoto tábora nepatřím, a všechno, co říkám, jsou jen námitky. Hledám svůj vlastní politický prostor, protože se domnívám, že jak pravice tak levice pojmají problém chybně.

Někteří na pravici ve Spojených státech používají strašidlo fundamentalistické cesty vzhůru k ospravedlnění opozice vůči arabské demokracii bez ohledu na to, že léta naříkali nad nedostatkem demokracie na onom území, jako kdyby to byla jakási vrozená vada. Levice naopak často hrozbu extremismu podceňuje a nechala se uchlácholit zlatými slovy oxfordského profesora, muslimského teologa Táríka Ramadána v deníku *International Herald Tribune*, který ujišťoval, že žádné nebezpečí nehrozí.³⁰

Muslimský fundamentalismus je jakýsi sjednocující námět, který vede většinu různých amerických politických stran k tomu, že jej jakoby parodují. Pravicoví hysterikové instalují na silnici I-75 jižně od Detroitu billboardy s ostrou kritikou „šarií v Americe“. Levičáci, kteří bezmyšlenkovitě přejali základní teze multikulturalismu, aniž plně rozumějí jejich důsledkům či hlubšímu smyslu, nám vykládají, jak je to, čemu říkají šaría, úžasné nebo může být úžasné, jen když ji trochu přehodnotíte. Jeden z mých oblíbených příkladů, který se objevil na webové stránce Centra pro pokrok v Americe na Mezinárodní den žen v roce 2011, nazvaný „Aby s šariíou

nedošlo k omylu“, je nadšený rozhovor s americkou muslimskou profesorkou práva zahalenou v závoji, která nás ujišťuje, že šaría vyjadřuje pouze „ideály spravedlnosti, slušnosti a dobrého života“. Obhajuje její používání ve Spojených státech. Úryvek se slovem nezmiňuje o tom, co v životě žen (a mužů) ve světě znamená záměrné využívání šarii.³¹

Hledám další odezvy.

Když jsem začala s průzkumem k této knize, protestovali někteří příslušníci pravice proti chystanému centru muslimské komunity na Dolním Manhattanu. Pokud jste četli jejich početná hesla a poslouchali jejich promluvy, projevovali odpor nikoli k fundamentalismu, ale patrně ke všem muslimům. („Mešita slouží k uctívání opičího krále teroristů“, žvanila skupina Tea Party Express s pěnou u úst.)³² Takový otevřený projev nenávisti mě děsí, přestože celý život pozoruji ve Spojených státech protiarabský rasismus. Mám chuť postavit „mešitu“ vlastníma rukama. Až na to, že jsem přesvědčena, že právě teď v Americe nepotřebujeme víc náboženských prostor, ale spíš jiný druh společných veřejných míst k setkávání. Jeden jihoasijský aktivista, který pracuje v odborovém svazu taxikářů v New York City, mi řekl, že jestli někoho skutečně zajímá, co muslimové na Dolním Manhattanu potřebují – víc než 50 % newyorských taxikářů je nyní muslimského původu³³ – je to nějaké místo, kde by mohli taxikáři zastavit a zajít si na záchod.

Vedle nové nenávisti k mešitám vyvolal muslimský fundamentalismus u některých příslušníků pravice ve Spojených státech další věc, zálibu v mučení. Samozřejmě se to netýkalo výlučně pravice a je to vysoce nakažlivé. Od 11. září 2001 jsem v mnoha svých hodinách o lidských právech často nenašla jediného studenta, který by otevřeně hájil absolutní zákaz mučení a týrání, když přijde na „lidi podezřelé z teroru“. Pro mě jako profesorku právní vědy je obzvlášť děsivé sledovat, jak se v tomto posunu angažují významní právníci, univerzitní učitelé. Nejproslulejší je Alan Dershowitz z Harvardu, který ve své knize *Why Terrorism Works* (Proč terorismus funguje) navrhl, aby se podezřelým z teroru bez umrtvení vrtaly zuby.³⁴ Také doporučil používat soudem povolené mučení.

Al-Káida, hejno právníků Bushovy vlády a tvůrci televizního seriálu 24 si hráli do ruky a dosáhli toho, že mučení a týrání je v Americe zase veřejně přijatelné. Takové kulturní klima bylo potřebné pro to, aby se tyto postupy ve „válce s terorem“ rozšířily a staly se téměř naprosto beztrestné. Bývalý

viceprezident Dick Cheney se nyní může objevit v televizi a říct, že povolil mučení lidí podezřelých z teroru, a nevystavuje se absolutně žádným právním důsledkům.

Jedním z nejdůležitějších pomocných faktorů v této debatě je nevyslovený předpoklad, že mluvíme o zacházení s cizími, tmavými muslimskými muži, kteří jsou konec konců pravděpodobně jen banda extremistů.³⁵ Nejen že je to morálně závadné, ale dělá to ze skutečných fundamentalistů oběti, a postupně to oklešťuje zbývající malý prostor pro jakousi kritiku fundamentalismu, založenou na lidských právech, o níž se pokouším.

Někteří příslušníci pravice ospravedlňují celou řadu neodpustitelných zločinů, které jsou aspoň zčásti v souladu s požadavky na boj s muslimským fundamentalismem – mimořádné vydávání zajatců, libovolně prodlužovanou vazbu, trestné činy z nenávisti (tj. motivované nesnášenlivostí a předsudky ke společenské skupině identifikované na základě rasy, víry, národnosti a etnické příslušnosti) a dokonce i nezákonnou iráckou válku, v níž byly zabity nescíslné tisíce lidí (dodatečným zdůvodněním bylo vymyšlené spojení s al-Káidou). To vše podkresluje slovní výpady západní krajní pravice, která stále častěji připomíná, že všichni muslimové jsou členy jedné velké buňky prozatím nečinných agentů, kteří budou nasazeni k akci v budoucnosti, a že v tomto náboženství, a jen v něm jediném, je cosi vrozeně špatného. Takové názory jsou v rozporu se základními zásadami humanismu a slušnosti. Také poskytují mocnou zbraň skutečným fundamentalistům stejně jako těm, kteří je omlouvají tvrzením, že extremisté jen bojují s utlačovatelským, imperialistickým Západem a hájí zájmy muslimů. Dělat z muslimů oběti nebo vést je k tomu, aby se jako oběti cítili, hraje do ruky fundamentalistům, kteří vědí, jak toho co nejlépe využít.

Ve skutečnosti proti sobě štvou dvě krajní pravice – západní a muslimská. Jak napsala francouzská etnoložka Jeanne Favret-Saadaová poté, co vzplál spor o *Innocence of Muslims*: „Na jedné straně máme zbabělé zájmové skupiny takzvaných obhájců Západu, kteří vyrobí provokaci... a teroristicky využívají svobody projevu, na druhé straně máme bojůvky muslimských fundamentalistů, které... tu provokaci dychtivě vítají. K dosažení žádoucího účinku potřebují jedni druhé... Tyto bojovné skupiny spolu působí značné škody...”³⁶

ZA LIDSKÁ PRÁVA DŽIHÁDU?

Zatímco západní pravice někdy obhajuje mezinárodní zločiny a náboženskou nesnášenlivost v odpověď na muslimské fundamentalistické násilí, západní (a globální) levice často odmítá uznat realitu tohoto násilí a skutečné nebezpečí, jež jeho základní ideologie představuje.³⁷ Oba tyto postoje přinášejí kruté důsledky na místě činu lidem, na něž v této knize upozorňuji. Musím však připustit, že mě více šokuje selhání levice a hnutí za lidská práva, protože patřím do jejich tábora.

Například organizace Amnesty International, můj někdejší zaměstnavatel, která udělala tolik dobrého pro otázky lidských práv, sesadila a pak vypudila vedoucí svého útvaru pro kulturní rozdíly mezi muži a ženami (Gender Unit) Gitu Sahgalovou poté, co veřejně kritizovala organizaci za to, že si dělala dobré oko u džihádistického sympatizanta a bývalého vězně v internačním táboře na základně Guantánamo, britského muslima jménem Moazzam Begg³⁸ a u jeho prodžihádistické organizace Cage Prisoners.³⁹ Begg sice zjevně trpěl od amerických úřadů a zasloužil si obhajobu, když byl vězněn bez soudu, jenže měl nedobrý rejstřík za podporu Tálibánu, za vedení extremistického knihkupectví ve Spojeném království⁴⁰ a za mnohé návštěvy džihádistických výcvikových táborů.⁴¹ Přesto byl vychvalován jako obránce lidských práv, nechali ho hodnotit dětskou soutěž poezie, zobrazovali ho na webové stránce organizace Amnesty International, jak předčítá svou vlastní poezii o „tyranech“, a opakovaně mu poskytovali řečnickou tribunu.

Když Gita Sahgalová se svými obavami veřejně vystoupila, několik vedoucích obhájkyň práv žen z jižní Asie napsalo otevřený dopis Amnesty International, pod nějž shromáždily dva tisíce podpisů,⁴² mezi nimiž byly podpisy takových významných obránců práv žen jako je vůdčí pákistánská advokátka lidských práv Hina Jilaniová a průkopnická feministická spisovatelka z Egypta Nawal El Sadaawiová. V odpověď napsal úřadující generální tajemník organizace Amnesty International dopis, v němž tvrdil, že obhajoba „džihádu v sebeobraně“ není „v rozporu s lidskými právy“,⁴³ a tím vlastně podpořil mýtus, jímž se ospravedlňují brutální fundamentalistické zločiny od Iráku přes Afghánistán po Alžírsko. Gita Sahgalová měla naprosté právo říci otevřeně svůj názor a zaplatila za to vysokou cenu.

Rok nato jsem zjistila, že Centrum pro ústavní práva (Center for Constitutional Rights, CCR), levicová skupina pro lidská práva a právní obhajobu,

v níž jsem byla členkou výboru, se rozhodlo, že bude zastupovat zájmy Anwara al-Awlaqího, a to zdarma, v procesu proti prezidentu Obamovi. Awlaqí, jemensko-americký agitátor a vedoucí postava al-Káidy na Arabském poloostrově (AQAP), tvrdil, že je „duchovní“, a vyskytoval se volně kdesi v Jemenu. Obamova vláda ho dala na seznam lidí, kteří měli být zabití.

Samozřejmě jsem proti seznamům smrti. Problém je, že Awlaqí měl svůj vlastní seznam smrti.

Někdy v době, kdy se Centrum pro ústavní práva ujalo tohoto případu, Awlaqí uveřejnil článek v anglické verzi časopisu al-Káidy *Inspire* (Inspiration), který byl vytištěn pod seznamem jmen a fotografie palné zbraně.⁴⁴ Na seznamu smrti figuroval Salman Rushdie, Ayaan Hirsi Aliová (somálsko-nizozemská feministická aktivistka a politička), a mladá americká karikaturistka Molly Norrisová, která si v roce 2010 troufla vytvořit kresbu nazvanou „Všichni nakreslete Den Muhammada“, jež se šířila na sociálních sítích.⁴⁵ Byla to její posměšná odpověď americkým džihádistům, kteří vyhrožovali smrtí tvůrcům komediálního animovaného seriálu Městečko South Park, když se pokusili zobrazit proroka Muhammada spolu s proroky všech dalších významných světových náboženství. Awlaqí proti Norrisové zuřivě protestoval a volal výslovně po její smrti. Jestliže mladí džihádisté na celém světě (včetně ženy, která pobodala britského poslance, a včetně „underwear bomber“, spodkového teroristy (mladého nigerijského útočníka, který se v roce 2009 pokusil vyhodit do povětří letadlo z Amsterdamu do Detroitu trhavinou ukrytou ve spodním prádle) prohlašovali, že je „inspirovaly“ právě Awlaqího „promluvy“, byly tu všechny důvody proč brát jeho seznam smrti vážně. Molly Norrisová změnila identitu a ukryla se.

Bez ohledu na můj odpor vzalo Centrum pro ústavní práva zastupování zájmů Anwara al-Awlaqího na sebe, označilo ho za pouhého „muslimského duchovního“ a odmítlo veřejně kritizovat jakékoli jeho jednání. Naléhala jsem na Centrum, aby politice úkladných vražd oponovalo jiným způsobem, takovým, který by neznamenal zastupovat někoho, kdo sám prosazuje úkladné vraždy, kdo je na svobodě a stále ohrožuje druhé. Poté, co byla na Awlaqího podána žaloba, stal se z toho mezi ostatními levicovými skupinami ve Spojených státech skoro slavný soudní případ. Některé skupiny Awlaqího páčání zla úplně zpochybňovaly.⁴⁶

Nakonec jsem cítila, že nemám na vybranou, musela jsem Centrum veřejně kritizovat v *Guardianu* a pokusila se uvést na pravou míru, kdo Awlaqí je.⁴⁷ Napadli mě lidé zleva jako Glenn Greenwald, americký práv-

ník a investigativní novinář, a Victoria Brittainová, autorka životopisu britského muslima Moazzama Begga. Chválili mě lidé jako Andrew Sullivan, vlivný britský blogger a komentátor. Po politické stránce to pro mě bylo cizí území. Usilovně jsem se snažila pochopit, proč západní levice obhajuje muslimskou krajní pravici a ne mě nebo, což je ještě důležitější, její oběti.

Soudce Awlaqího případ nakonec zamítl, jak jsem očekávala. Vláda Spojených států asi rok nato skutečně nechala Anwara al-Awlaqího zabít, což jsem nijak neoslavovala. Awlaqí bohužel svůj seznam smrti neodvolal, a ten tu dlouhodobě napůl žije ve virtuálním prostoru. Stále ospravedlňuje zabíjení žen a to mohou provádět ozbrojené skupiny od severní Afriky po jižní Asii. V roce 2012 Centrum pro ústavní práva znovu zastupovalo Awlaqího rodinu a na svých webových stránkách popisovalo nyní mrtvého Awlaqího tak nemastně neslaně, až to vypadalo, že nebyl víc než prodavač zeleniny.⁴⁸

Najít v tomto politickém světě zásadový postoj není snadné. Mnozí se v něm ztratí. Jiní se snaží úplně tématu vyhnout. Jednou z charakteristických západních reakcí na muslimský fundamentalismus, které se pohybují vlevo od středu, je často mluvit o něčem jiném, kdykoli se objeví toto téma. Výročí 11. srpna 2001 je příležitostí kritizovat vládu Spojených států. Případ afghánské ženy, které tálibánci uřízli nos, se stává příležitostí vyslovit, že násilí vůči ženám existuje všude.⁴⁹ Myslím, že když mluvíme o muslimském fundamentalismu, musíme o něm skutečně mluvit. Existuje. Vážně ohrožuje lidská práva lidí muslimského původu. Zaslouží si kritickou diskusi stejně jako zahraniční politika Spojených států nebo izraelská vláda nebo zaujatost proti muslimům. Ocituji jeden z posledních článků, který vydal levicový alžírský pedagog Salah Chouaki předtím, než ho v roce 1994 úkladně zavraždily stejné síly, před kterými varoval: „Ta nejnebezpečnější a vražedná iluze... je podceňovat fundamentalismus, který je smrtelným nepřitelem našich lidí.“⁵⁰

Alžírský novinář Mohamed Sifaoui mi jednou řekl, že často musí vysvětlovat evropské levici a obhájci lidských práv, že „muslimští fundamentalisté jsou *naše* krajní pravice.“ Část západní levice příliš často zaměňuje muslimské fundamentalisty za spojence, protože jsou (někdy mylně) považováni za nepřátele těchž západních vlád, které západní levice kritizuje. Levice přitom vytváří taktické spojení s muslimskou pravici proti západní pravici. Jak jinak vysvětlit osobnost Tárika Ramadána, pohledného vnuka zakladatele Muslimského bratrstva, jímž byl Hassan al-Banná. Neschvaluje homosexualitu, feminismus, sekulární muslimy. Vynášeli ho

na Světovém sociálním fóru a nekriticky obdivovali ve vlivném levicovém rozhlasovém pořadu *Democracy Now!* (A teď demokracie!).⁵¹ Takový postoj části západní levice zanechává místní levici jejímu osudu. Samozřejmě opak je též pravdou, a pár radikálních stoupenců sekularismu a antidžihadistů se staví do jedné řady se západní krajní pravicí s jejím protiimigračním, protiislámským programem.

Lidé, jež jsem poznala při psaní této knihy, si zaslouží, abychom přehodnotili svoje postoje. Abychom neobhajovali porušování lidských práv a diskriminaci muslimů v odpověď na akce muslimských fundamentalistů, což dělají někteří příslušníci pravice, a abychom netolerovali fundamentalisty, což dělají někteří příslušníci levice. Progresivní odpůrci muslimského fundamentalismu místo toho obecně potřebují naši zásadovou podporu.

PROČ SE BŮH VRÁTIL

Důkladná historie či objasnění vzestupu hnutí muslimského fundamentalismu jsou mimo rámec této knihy. Stručně řečeno, hnutí muslimského fundamentalismu klíčilo od konce 70. let, zvláště od nástupu revoluce v Íránu. Islámská republika vyváží svou revoluci úmyslně. Podobně Saúdská Arábie, blízký spojenec Spojených států a država fundamentalistů, kde ženy nemohou řídit automobil, usiluje o to chrlít napodobovatele své státní ideologie, wahhábismu, což je rigidní, antikosmopolitní verze islámu, posedlá zákazy. Je založena na učení Muhammada Ibn 'Abd al-Wahhába z 18. století. Alžírský sociolog Liess Boukra o ní říká, že „dláždí cestu nevědomosti a ničí citlivost islámského myšlení...“⁵² Pod ochranou Spojených států vynakládá Saúdská Arábie obrovské sumy peněz na vývoz této ideologie, již exportuje víc než ropy.

Ne že by muslimy jednoho dne uhodilo něco do hlavy a oni se probudili a ženy oblékly nikáby, muži si nechali narůst vousy a stali se z nich fundamentalisté. Tento vývoj podpořil cílený politický proces. Na některých místech to byl neúspěch při řešení základních problémů ekonomické spravedlnosti, demokracie a lidské důstojnosti, a skutečné křivdy jako někdejší kolonialismus a současná vojenská okupace – to vše přispělo k vytvoření úrodné půdy pro fundamentalistický program získávání přívrženců. Ale jak mi bylo opakovaně připomínáno – to z islamistů nedělá zákonitě představitele ponížených lidí na zemi –, ani zdaleka ne.

Mnoho fundamentalistických vůdců pochází ze střední nebo dokonce vyšší společenské třídy. To, že jejich hnutí někdy nabízejí sociální služby tam, kde selhávají vlády, je jejich program. Rozdávají šátky spolu se zdravotní péčí a fatwy s potravinami. Podobně jako křesťanští fundamentalisté nabízejí charitu, nikoli změnu ekonomického systému. Obvykle hájí ochranu soukromého vlastnictví proti opatřením jako je pozemková reforma. Podle jedné alžírské fundamentalistické fatwy ze 70. let by Bůh nepřijal modlitbu pronesenou na znárodněné půdě. Muslimští fundamentalisté se ve skutečnosti snaží potlačit hnutí, která by pravděpodobně mohla skoncovat se společenskou nespravedlností; mezi tato hnutí patří sociální demokraté, humanistická levice, odbory, obhájci lidských práv, obránci práv žen. Fundamentalisté tráví víc času řečmi o tom, kdo bude žít v příštím životě, než o tom, kdo co dostane v tomto životě. „Nikdy jsem je neslyšela vyjádřit se k strukturální změně a co by o tom řekl islám. Ani jednou,“ zuří Codou Bopová v Senegalu.

Američtí čtenáři by měli zvlášť zvážit skutečnost, že četní pokrokoví anti-fundamentalisté muslimského původu jsou přesvědčeni, že Spojené státy muslimské fundamentalisty v mnoha případech podporují. Skutečně není sporu o tom, že Spojené státy někdy muslimským fundamentalistickým skupinám pomáhají, aby to vyhovělo jejich vlastním geopolitickým zájmům. V 80. letech v souvislosti se studenou válkou Spojené státy nalévaly peníze a vojenskou pomoc do pákistánské islamizující se diktatury Zijáula Haka a do skupin afghánských mudžáhedínů bez ohledu na to, jak extremistické byly, aby čelily komunismu.⁵³ Nespokojení muži z mnoha zemí se zúčastnili tohoto džihádu v Afghánistánu, který financovaly Spojené státy, a pak se vyčvičení a zkušení vrátili domů.

Tuhle hroznou chybu udělaly nejen Spojené státy. V koloniálním období podporovala Británie Muslimské bratrstvo v Egyptě jako přijatelnější alternativu k sekulárním nacionalistům. Jak mi řekli Izraelci i Palestinci, které jsem potkala, dokonce i Izrael dává přednost palestinskému islamistickému hnutí Hamás před sekulární Palestinskou autonomií a před Organizací pro osvobození Palestiny (PLO, Palestine Liberation Organization). Fundamentalisté jsou užiteční. Naplňují ustálenou představu o muslimech a lze se na ně spolehnout, že udrží „vlastní lidi“ na uzdě. Přitom však příslušníkům svého národa působí velké utrpení.

ŽENA, KTERÁ PŘIVÁDÍ LIDI K PLÁČI

Součástí toho, co dělám několik desítek let jako advokátka lidských práv je, že nutím lidi vyprávět strašné příběhy. Přitom mě to však stále nutí klást si obtížné otázky o profesionální etice. Když jsem byla v roce 1997 v Káhiře, pozvali mě domů k přítelkyni na oběd o mnoha chodech. Byla jsem tehdy právní poradkyní Amnesty International v Londýně a živila jsem se tím, že jsem sbírala děsivé zážitky, aby bylo možné bojovat proti trýznění v místech jako je Libanon a Bangladéš. U oběda jsme hovořili o mé misi před rokem v Afghánistánu, kde jsem na vlastní oči viděla zkázu způsobenou válčícími skupinami mudžáhedínů. Nad talíři sytě zelené zeleninové polévky *mloukhieh* se mě má vřidná egyptská hostitelka zeptala, jak ospravedlním to, že nutím lidi, aby znovu prožívali své nejbolestnější příběhy. „Co jsi pro ně vlastně mohla udělat?“ naléhala.

Řekla jsem vážně, že smyslem toho bylo zdokumentovat, co se těm lidem přihodilo, a snažit se zajistit, aby se to už nikomu nestalo. Prohlásila, že kdyby měla takové zážitky a já k ní přišla s tímhle vysvětlením, nepustila by mě dál. Možná že to řekla správně.

Jestliže je náplní vaší práce dokumentovat hrůzy, jako to bylo v době, kdy jsem psala tuto knihu, snažte se přesvědčit sami sebe, že lidem přirozeně prospívá, když vyprávějí své příběhy. Nejsem si jistá, že je to vždy pravda. Někteří lidé, se kterými jsem hovořila, zoufale chtěli podrobně vyličit svoje muka. Starší žena v kancelářích Djazairouna, Asociace rodin obětí islámského terorismu v Alžírsku, se přihnala do místnosti a začala mluvit zběsilou rychlostí, ještě než jsem stačila zapnout svůj nový digitální nahrávací přístroj. Ale pro někoho to bylo strašně obtížné. Jiný člověk, se kterým jsem mluvila, upadl potom do deprese. Při tomhle výzkumu se ze mě znovu stala žena, která lidi rozplakává.

Stáří i mladí, ženy a muži, kvalifikovaní lidé a dělníci stáli ve frontě, aby mi vypověděli své nejtěžší příběhy. Bez jejich kolektivního rozhodnutí podělit se se mnou, přestože to bylo bolestné, by nebyla žádná kniha. Tito svědci věděli, že největší naděje na politickou porážku muslimských fundamentalistů spočívá v tom, že jejich ukrutnosti vyjdou na povrch, a tak přes slzy svědčili. I po dvaceti letech takových hovorů je těžké přijít na nejlepší způsob jak reagovat. Obvykle říkám, přestože je to k ničemu, že je mi to moc líto. To je to nejmenší, co slušnost vyžaduje. Při cestách jsem si vyvinula taktiku, že během rozhovorů nebudu plakat, bez ohledu

na to, co mi kdo říkal, nebo se aspoň budu snažit. Lidé, kteří se důstojně pokoušeli protrpět svými strašlivými příběhy, si přinejmenším zasloužili, abych to vydržela.

Vzpomněla jsem si na slova jedné alžírské demonstrantky, Fatimy, při noční připomínce obětí bombového atentátu na bulváru Amerouche v Alžíru, který provedla Ozbrojená islámská skupina 30. ledna 1995. Fatima stála na čerstvě umytém chodníku, který byl předtím pokryt pozůstatky lidských těl, a řekla místním novinám: „Stěží zadržuji slzy, ale nesmím plakat. Odmítám dát těm zabijákům příležitost, aby si i jen chvíli mysleli, že se jim podařilo nás zastrašit. My zvítězíme.“⁵⁴

Měla pravdu, ale musím přiznat, že jsem Fatimino pravidlo několikrát porušila.

I JÁ JSEM DOKÁZALA UVĚŘIT, ŽE BŮH JE VELIKÝ

Při psaní této knihy jsem strávila značný čas poslechem recitace Koránu na alžírské rozhlasové stanici, kterou jsem nakonec objevila na internetu. Pomáhalo mi to při soustředění. Stejnou dobu jsem strávila poslechem *rai*, lidové hudby beduínských pastevců, promísené španělskými, francouzskými, africkými a arabskými hudebními formami, a jiné světské hudby z regionů. Vlastně jsem náhodou zjistila, že na počítači mohu poslouchat oboje současně. To je co opravdu chci, svět, kde můžete poslouchat písně, které zpívá umělkyně Cheba Zahouaniaová nebo Korán, jak si přejete, nebo dokonce oboje současně.

Chovám hlubokou úctu k různým variantám islámu a k tomu, co ony a rozmanité druhy muslimské kultury znamenají v životě mnoha lidí, věřících i nevěřících. Část rodiny mého otce je velmi nábožensky založená. Můj sekulární otec toho věděl o islámské historii a učení víc než kdokoli, koho znám, a podle kultury se hrdě považoval za muslima. I já jsem hrdá na svůj muslimský původ a na to, co to pro mě znamená, a jsem přesvědčena, že mám právo to formulovat.

Nejméně očekávaným výsledkem psaní této knihy bylo, že jsem postupně znovu objevila svůj vlastní výklad tohoto dědictví. Fundamentalismus mě vzdálil islámu, ale antifundamentalisté mi vrátili moji vlastní verzi této kultury v celé její kráse a rozporech. Moje rozhovory přerušovalo svolávání k modlitbě a já se znovu cítila jako dítě jaté posvátnou hrůzou, když jsem se v šortkách schovávala v křoví v severní Africe blízko našeho

domova ve čtvrti Ben Aknoun na předměstí Alžíru a hleděla k pohorí Antiatlas. Z nespočetných mešit za večerního soumraku v ramadánu znělo ozvěnou svolávání k modlitbě, *ithan*, a většina země usedla ve stejnou dobu k večeři – nebo neusedla, jak kdo chtěl, jako v našem domě.

V Turecku během mých cest, když se na Středozezemním moři blyštlo slunce, zaznívalo svolávání k modlitbě ve městě Antalya tak sladce, že přestože jsem zarytý agnostik, napsala jsem, že i já bych mohla uvěřit, že Bůh je veliký. Jak se praví v Koránu, „Tobě tvoje náboženství a mně moje.“ Existují nesčíslné interpretace tohoto verše. I když bych skončila v bouřlivé debatě po Skypu o hranicích této sůry, jedné z kapitol Koránu, s fundamentalistkou v Dagestánu, já osobně mu rozumím v nejširším smyslu včetně práva nevyznávat žádné náboženství. A protože mám tuto svobodu, je pro mě „Bůh je veliký“ nádherné obrazné přirovnání. V několika uplynulých letech mého života toto přirovnání znamenalo, že se mi dostalo daru setkání s nejúžasnějšími lidmi, jaké kdy potkám, a že jsem bezprostředně slyšela o jejich zápasech.

Mojí nadějí je, že jejich příběhy budou mít význam i pro vás.

Tvořivost versus temný kout: Příběhy z muslimských kulturních válek

Je to školní představení jako žádné jiné, které jsem kdy viděla, zvlášť proto, že děvčata na jevišti a jejich rodiče v obecenstvu by mohli zemřít jen kvůli tomu, že jsou tady. V Divadelní dílně Rafiho Peera v rámci Devátého mládežnického festivalu múzických umění, který se koná na Stadionu Muammara Kaddáfiho v pákistánském Láhauru 30. listopadu 2010, sedím v přední řadě s organizátorem festivalu Faizanem Peerzadou s šedým culíkem a s jeho hezkou dospívající dcerou Núr, která má na sobě červené tenisky a slušivou čepici. Během uplynulých tří let zemřelo vinou fundamentalistického terorismu v Pákistánu přinejmenším 8000 lidí, hlavně rukou pákistánského Tálibánu. Násilí zasáhlo Láhaur tvrdě: jen v roce 2010 zde došlo ke 44 teroristickým útokům.¹ Při posledním Světovém festivalu múzických umění, který zde Peerzadovi uspořádali, tu vybuchovaly bomby a létalo krupobití skla.

Jak se tak dívám na organizátora o pár sedadel dál, uvažuji, nakolik pociťuje úzkost, když má před sebou na pódiu sbor dětí a vedle sebe vlastní dceru. Jsou tu všechny proto, že je shromáždil. Předtím mi řekl: „Je to velice stresující. Člověk teď mluví víc o bezpečnosti než o tvořivosti.“ Zadržuji dech, přemýšlím, jestli dovedou představení až do konce.

Faizanův otec, děd dívky Núr, po němž je divadelní společnost pojmenována, byl Rafi Peerzada, antikoloniální aktivista, z něž se stal dramatik vyškolený v Anglii a v Německu – tam se pohyboval ve společnosti Bertolta Brechta a Kurta Weilla. Vrátil se do Pákistánu a divadlo proměnil řadou her jako byla *Naqab* o bombardování Hirošimy. Když v roce 1974 zemřel, převzaly jeho divadelní společnost jeho děti a pojmenovaly ji na jeho památku. Během let uspořádaly na různých místech festivaly hudby, tance a loutkového divadla a uvedly spoustu her – od vlastní Peerzadovy *Raz-o-Niaz* po Bosé nohy v parku Neila Simona. Mnohá jejich nastudování jsou přizpůsobena dětem a všechna mají za cíl uchovávat bohatou pákistánskou

tradici múzických umění. Konečný výsledek často oslňuje, ale cesta k němu není hladká.

Faizan mi vyprávěl, že během příprav na jejich každoroční Světový festival múzických umění v roce 2008 dostal dopis „s velmi divně vyvedeným podpisem a pod tím bylo jakési varování, potřísněné krví.“ Následoval výhružný telefonát, v němž si volající stěžoval, že „přes varování stále s festivalem pokračujete.“ Festival však probíhal a bylo narváno. Ale volající se stále ozývali.² „Asi v 21:20 jsem uslyšel první výbuch,“ vzpomíná Faizan. „Stál jsem venku, když se z oken vysypalo sklo. Vypukl chaos, všude kouř. Bylo zraněno devět lidí. Koncert začal dřív a všechna ostatní představení skončila. Na místě bylo ještě asi 18 000 lidí.“ Naštěstí mnozí už odešli ze sálů a stáli venku, mezi nimi rodiny s malými dětmi.

Sám organizátor se šel podívat na místo výbuchu a přehlédnout škody. „Tam, kde se to stalo, spadly umělé stropy, visela světla a všude leželo sklo. Kdyby byli v sále diváci, bylo by to špatně dopadlo, protože účinek byl tak silný, že by to odneslo hodně lidí.“ Zatímco hovořil s policií, vybuchla druhá bomba. „Odlomila se půlka stromu. Stáli jsme asi 20 metrů opodál.“ V tuhle chvíli, kdy se z festivalu stávalo skutečné drama, se Faizan Peerzada ujal vysílačky a klidně organizoval evakuaci celého stadionu. „Požádali jsme všechny diváky, aby odešli pomalu, protože bezhlavý útěk zabíjí víc než bomby. Když jsme se evakovali, přímo před budovou vybuchla třetí bomba.“ Jako zázrakem nebyl nikdo zabit. Ale od té doby diváci v Divadelní dílně Rafiho Peera věděli, že při kterémkoli představení společnosti mohou přijít katastrofy, které nejsou ve scénáři. Kvůli pákistánskému Tálibánu se z požitku z umění stal počin ohrožující na životě.

Pachatele rychle chytili 21. listopadu 2008 s plánkem, na němž měl zakresleny tři cíle, které byly zasaženy. Útočník měl s sebou dvě děti; jeden z nich, asi dvanáctiletý chlapec, prodával bramborové lupínky. „V krabici měl jen trochu lupínků a sedm výbušných zařízení,“ vysvětluje Faizan. Mladistvého džihádistu chytili, protože své „divné zavazadlo“ s pochoutkami a improvizovaným výbušným zařízením táhl k hlavní hale. Jeho útok měl být hlavní událostí večera. „Jejich myšlenka byla, že nejdřív odvedou naši pozornost, a pak náhle vstoupí ten kluk.“ Kdyby byl malý útočník mohl provést své poslání, obecnstvo Divadelní dílny Rafiho Peera by zničilo lupínkové bomby.

Faizanem to otrásl, ale nezastrašilo ho to. „Když to člověk vzdá kvůli těmhle malým mulláhům, vůdcům, pak se nikdy neuskuteční nic jako náš

festival. „Jak jednou uvedl pro BBC a jak mi to utkvělo v paměti ještě předtím, než jsem se s ním seznámila: „Jestli se před islamisty skloníme, pak se všechno bude opakovat a bude vždycky po jejich, nebude nic.“

„Budeme jen sedět v temném koutě.“³

Spíš než zavřít kvůli bezpečnosti, vysvětluje Peerzada, se on a ostatní intendantů Světového festivalu múzických umění ještě téže noci v roce 2008 rozhodli, že show musí pokračovat v pravém slova smyslu. „V jednu ráno jsme důrazně prohlásili, že, dámy a pánové, takhle to nebude fungovat. Tenhle festival se bude konat. Tady není nic proti islámu.“ Druhý den přišly davy lidí, aby pokračující akci podpořili. Faizana Peerzadu to velmi potěšilo a zároveň měl obavy. Vyprávěl mi: „Přišla mladá žena se dvěma dětmi. Šel jsem k ní a řekl, „Víte, že tu byla bomba, a že tu dnes vyhrožují?“ A ona odpověděla, „Ano, ale já tu byla kdysi s matkou jako jsou tu teď tyhle dvě. Pořád mám ty dojmy v paměti.“ Ten risk stál za to, aby její děti měly vzpomínky na loutky a hudbu. V současném Pákistánu je takové rozhodnutí *conditio sine qua non*, podmínka nutná pro udržení kulturního života. „Hodně energie [Divadelní dílně Rafiho Peera] k tomu, aby trvali na svém... a nevzdali se,“ napsala v blogu pákistánská novinářka Sonya Rehmanová. „Srdce se mi vzedmulo pýchou. Umění a kultura v Láhauru asi ještě nebyly připraveny na to, aby se vzdaly.“⁴

S takovým útokem měl Faizan toho roku už druhou zkušenost. Po Mezinárodním súfijském festivalu mystické hudby, asi o sedm měsíců dříve, v dubnu 2008, vyletěla do vzduchu restaurace v hlavních prostorách. Peerzadovi se ale ani tehdy nevzdali: „Další den jsme měli představení.“ Jejich vytrvalost vyvolala nové hrozby. Řekli: „Vy jste se ještě nepoučili.“ A já na to: „No, to vy byste se měli poučit.“ Nevzdali to ani diváci. „Přišli lidi? Ano. Restaurace se zaplnila. Venku jsme opékali maso.“ Bohužel, navzdory rozhodnutí diváků i organizátorů byl Světový festival múzických umění následujícího roku 2009 zrušen kvůli nedostatku sponzorů a neschopnosti vlády zaručit akci bezpečnost.⁵

Opakující se ozbrojené útoky na pákistánské umělecké festivaly nejsou náhodné. Umělecké vyjádření představuje pro fundamentalisty přirozenou výzvu, protože je skutečným projevem světského a neortodoxního. Ztělesňuje svobodu myšlení. Umění napovídá, že i pouhé lidské bytosti mohou být též stvořiteli. Výsledkem toho je, že v oblastech s muslimskou většinou mnozí umělci opravdu riskují kvůli obsahu svého díla či jednoduše proto, že tvoří, bez ohledu na obsah. Ale přesto pokračují.

Navzdory tíživému ovzduší se společnost Rafiho Peera snaží podporovat mezikulturní výměnu a zachovávat rozličné místní umělecké formy. Od roku 1992 do roku 2008 přivedla 24 000 umělců ze 68 zemí, kteří vystupovali pro pákistánské obecnstvo. Nebyl to snadný úkol. I když nejsou jejich akce zasaženy přímo, kruté je ovlivňují ostatní teroristické útoky. Po 20. září 2008, kdy byl spáchán pumový útok na hotel Marriott v Islamabadu [při něm mimo jiné zahynul český velvyslanec v Pákistánu Ivo Žďárek, pozn. překl.], ujelo před 25. výročím festivalu 800 účastníků. Přesto se neúnavný organizátor a jeho rodina jen tak nevzdávají.⁶

KDYBY TENHLE KRESLENÝ VTIP VIDĚL PROROK, ZASMÁL BY SE

Faizan Peerzada zřejmě bere sílu fungovat v takovém nebezpečném prostředí ze své duchovnosti, čerpající z mystických muslimských tradic. Inspiruje se pokojnou interpretací „džihádu ve velmi důležité řeči proroka Muhammada u Mekky, když byla dobyta. Muži a ženy tam vítali Proroka spolu.“ Společné vítání nebyla jediná věc, se kterou by dnešní islamisté nemuseli souhlasit. Podle Faizana je doprovodela hudba a tanec. „Při oslavě se těla pohybují, při oslavě můžete tleskat. Při oslavě můžete hrát na *duff* a na *nay*,“ zmiňuje v tomto pořadí bicí nástroj a flétnu z rákosy, na něž se po staletí hraje v širokém pruhu území od jižní Asie po Střední východ.

Když hledám na internetu jména těchto hudebních nástrojů, zjišťuji, že řada těch, kteří se prohlásili internetovými imámy, duchovními, je ztratila. Muhajabah.com vysvětluje čtenářům, že „naučit se vzdát poslechu hudby je velmi obtížné. Je to opravdový džihád. Možná nebudete schopni, přestat fetovat naráz.“⁷ Navíc zpěv, který často doprovází *duff*, je jen tehdy *halal*, což je muslimská verze košer, „když se provozuje v *halal* prostředí.“ Lidé by neměli naslouchat těmto nástrojům či zpívat nebo tancovat při nich ve smíšených shromážděních. Neměl by tu být alkohol či docházet k *haram* chování. (*Haram* znamená hříšný a je to pojem, kterým se fundamentalisté všude ohánějí.) Alkohol je v Pákistánu zakázaný, a akce Divadelní dílny Rafiho Peera vzdorují všem ostatním rádobypříkazům. Co je život bez trochy *haram* chování?

Mezitím, pár týdnů před mým setkáním s Faizanem Peerzadou v Lá-hauru, uveřejní Muslimská organizace spásy ještě tvrdší názor muftího, sunnitského duchovního Ebrahima Desaie z adresy www.ask-imam.com

z oddělení fatwy, který tvrdí, že „používat jako hudební nástroj buben je výslovně zakázáno...“⁴⁸ Bicí nástroje jsou zjevně nepřipustné, kdežto online oddělení fatwy přípustné je.

Kýčovitě zákazy, které vyhlásili tihle internetoví imámové, nemají nic společného s tím, jak Faizan vykládá nebo žije svůj islám. Tancuje přímo na židli, hraje k tomu na *duff* a na *nay*, aby názorně doložil své vyprávění, a líčí: „Všechny tyhle věci existovaly už při pádu Mekky, kdy Prorok sesedl z velblouda.“ Nastiňuje tolerantní, humanistické pojetí islámu od tohoto okamžiku islámské historie. „První věc, kterou prorok Muhammad řekl, byla: ‚Dnes skončil menší džihád. Teď začíná ten největší džihád.‘ Je to boj se sebou samým o to být lepší lidskou bytostí. Tvůj soused napravo a nalevo musí jít dřív než ty, takhle je to jednoduché.“

Tak jako jsem slyšela tolik dalších, i Faizan běduje nad tím, jak se věci v Pákistánu změnily. „Dnes vypalujeme vlastní domy, zabíjíme vlastní lidi kvůli tomu, že někdo, kdo sedí v nějaké studené zemi, co se jmenuje Dánsko, namaluje karikaturu.“⁴⁹ Cituje *hadís*, ústně přechovávaný výrok o činech a skutcích Muhammadových, v němž byl Prorok laskavý k ženě, která ho pravidelně obtěžovala, a prohlašuje, že „kdyby ten vtip viděl Muhammad, zasmál by se. Takhle je to jednoduché.“ Myslím znovu na Faizanova slova na podzim roku 2012, kdy je v Pákistánu převážně pořádkovou policií zabito 17 lidí během protestů kvůli *Nevinnosti muslimů*.¹⁰

V prosinci 2010, přestože několik institucí včetně školy dcery Faizana Peerzady z akce vycouvalo, Devátý festival múzických umění mládeže, který v Láhauru navštívím, nabízí hudbu, film, divadlo pod otevřeným nebem, univerzitní kapely a dokonce i tanec. Divadelní klub Univerzity managementu a výrobních postupů má na programu *aur Kitne Jalianwala Bagh...*, hru o masakru v Amritsaru v roce 1919, kdy na rozkaz generála Dyera britské jednotky postřílely asi tisíc lidí, kteří se shromáždili k paňdžábské kulturní slavnosti. „Generál Dyer je v naší společnosti přítomen v různých úlohách v každé době,“ píše se v programu. Univerzita věd o managementu v Láhauru (LUMS) uvede představení *Raks e Bismil: Samadův příběh*. Stručný obsah vyzývá obecnost, aby „se přidalo k Samadovi, až bude zpívat pro mravně narušené naší společnosti a až nabídne zhoubnému fundamentalismu zdravý rozum.“ Dokonce bude hrát mladá kapela proslulá jako „Kázající pokrytci“. To vše je zcela zdarma otevřeno veřejnosti, což z festivalu dělá doopravdy demokratický projev kultury – ale také zlý sen pro bezpečnost.

Ta samozřejmě dělá velkou starost. Faizan je přes svůj mysticismus a súfijské cítění utrápený. „Tenhle festival mládeže je velká zkouška. Nikdo se sem nechtěl vrátit se jménem Divadelní dílny Rafiho Peera.“ Přesto je rád za provedená opatření. „Myslím, že policie odvedla skvělou práci. Zajistili tříúrovňovou bezpečnost, poskytli sedm oddílů na sedm dní.“ Tohle je v roce 2010 nutné, když pákistánské děti předvádějí školní hru.

DÍVČÍ ŠKOLA HRAJE DIVADLO NA STADIONU MUAMMARA KADDÁFÍHO

Ten večer se jdu nejdřív podívat na *Naang Wal* (Uzel), hudební představení v paňdžábštině. Podle programu zní podtitul hry „Nesvazuj svůj ocas s ocasem zbabělce.“ Na každoročním představení základních škol vystupují dívky z láhaurské Grammar School, které hrají mužské i ženské role, i myši a vodního buvola. Z postranních kulís se na mě usmívá malička herečka. Jediné co mě napadá je, „Jak se někdy taková mohla stát terčem?“

V zemi, kde Tálibán od roku 2007 vypálil a zničil bombami stovky dívčích škol, tyto školačky na jevišti tančí a zpívají s nezakrytou hlavou.¹¹ Žákyni v hlavní roli splývají po zádech copy, za deset let by se z ní měla stát bollywoodská hvězda. Pohybuje se přesně bez strojenosti amatérky. I když hra probíhá v napjatém ovzduší, dívka si udržuje pozornost všech. Každá minuta, která se zde odehraje bez konfliktu, každá odrecitovaná řádka, každá zazpívaná nota je malým vítězstvím. Faizan Peerzada se na sedadle naklání daleko dopředu, jako by měl každou chvíli vyskočit na jeviště, pokud by to bylo třeba, a sleduje ji se směsí zaujetí, pýchy a viditelného neklidu ve tváři.

Když nakonec hudba utichne, obecenstvo vydechne. Dnešní večer je ještě možné provozovat dětské divadlo. Dívky si užívají zasloužený potlesk. Jedna si pro tu chvíli rychle zakryla vlasy. Matky v shalwar kameez, volných kalhotách a dlouhých tunikách, s šátky, a rozptýlení otcové rozezní divadelní sál o dvou úrovních pokojným dunivým potleskem. Některé pláčou. Přestože před dvěma roky byly noviny plné bombových útočníků, dnešní večer je stejně důležitý a tito lidé také.

Faizan se šedivými vlasy nyní uvolněnými z culíku přichází blahopřát souboru v urdštině. „Rád bych poděkoval všem rodičům v Láhauru, kteří nám v těchto těžkých dobách důvěřovali.“ Říká jim, že brzy obnoví svůj Světový festival múzických umění. Pak si s každou dívkou potřeše

rukou. Tohle obyčejné gesto se nenápadně staví do cesty všem, kteří usilují o naprosté fyzické oddělení mužů a žen.

Po představení mě Faizan zve, abych s ním a s Núr popila čaj. Sedíme u piknikového stolku, pijeme z malých plastových hrnečků a on vysvětluje, že hra je o „dobru a zlu. Ta dvě zvířata svázaná dohromady za ocas nutí silného spojit se se slabším.“ Uvědomuji si, že dnes večer se ocasy rozvázaly. Ti silní jsou zde, usazení přesně na tom místě, kde před dvěma roky vybuchla bomba. Dívky s vlasy do ohonu a v blýskavých teniskách pojíždají koláčky a samozřejmě bramborové lupínky. Faizan mi vysvětluje, že tu bývalo rozloženo víc stolů, ale lidé nechtějí pobývat „někde, kde se stalo něco takového.“ Neohrožená Núr mi říká, že touží hrát a režimovat jako její otec.

Přesunujeme se do venkovního amfiteátru na hudební představení mládeže, které je součástí festivalu. Na tabuli se sponzorem akce, *The News*, je nápis „Zábava a hry pro udržení dobré nálady a potlačení smutku“. Bezpečnostní opatření jsou i zde přísná. Při vstupu pečlivě prohledají i Faizana. První kapela hraje rock v urdštině. Jejich finále, nejzvučnější verze písne Neila Younga „Keep on Rocking in the Free World“, Tak to chodí ve svobodném světě, jakou jsem kdy slyšela, se rozléhá láhaurskou nocí.

Všichni posluchači, dospívající chlapci a děvčata, kteří jsou na sebe navzájem zvědaví, tančí, skandují, poskakují. Zaplaťpánbůh za to, že se sdružují! Dohlží na ně pár matek. Posluchači nejvíc povzbuzují ženu, která vystoupí a zpívá nejnovějším hindustánským způsobem, velmi vysokým, tenkým hlasem. Není nijak úžasná, ale má kuráž. Všichni vypadají, že potřebují tenhle večer jako kyslík. Když odcházím, jdu přes otevřený prostor, kde se smí malovat, pokrytý graffiti. Někdo tam načmáral:

ŽÁDNÝ STRACH

VŠICHNI ŽIJEME VE VÝPRAVNÉ REVUE S BURKAMI, BURQAVAGANZA

Můj pobyt v Pákistánu pokračuje a já zjišťuji, že nejen Faizan Peerzada se pohybuje mezi dvěma mlýnskými kameny umění a bezpečnostních opatření. Poslední ráno v Láhauru, cestou na letiště na letadlo do Karáčí, se zastavím, abych se setkala s Madeehou Gauharovou, ředitelkou Divadelní společnosti Ajoka. Stěny její studené kanceláře jsou pokryty plakáty, zvoucími na představení divadla Ajoka, a zpestřuje je velká sbírka bubnů

a masek z celé jižní Asie. Madeeha má na sobě modrý shalwar kameez, náušnice a šátek s květinovým vzorem. Je teprve osm hodin ráno, a přestože vypadá po nedávné cestě unavená, nabízí mi čaj a hovoří živě o své práci.

Celá léta spolu se svými kolegy pravidelně uvádí hry, které přímo odmítají fundamentalismus. Divadelní dílna Rafiho Peera tváří v tvář útoku chvályhodně pokračuje se svými akcemi, ale úmyslně se vyhýbá kontroverzním námětům. Kdežto Ajoka napadá protivníka na nejzranitelnějším místě. Je to vědomě provokativní podnikání, jež Madeeha nazývá „divadlem odporu“. Původně cílilo na diktaturu Muhammada Zijáula Haka v 80. letech, nyní též odmítá nevládní fundamentalismus.

Jejich muzikál *Burqavaganza*, který napsal dramatik divadla Ajoka, Shahid Nadeem (manžel Madeehy), způsobil senzaci. Madeeha mi pyšně sděluje jeho podtitul: „Láska za časů džihádu“. Líbí se mi, jak stručně shrnuje jeho obsah: „Je to o mladém páru, který se chce sejit a dělat věci, které mladí lidé chtějí dělat, a brání jim v tom spousta individuí v burkách, které představují společnost nebo policii nebo mravnostní oddíl.“ Většina členů souboru, muži i ženy, se během představení objevují v burkách, včetně hudebních čísel. Nakonec jsou všechny tyto pokrývky odstraněny a ukážou se další masky. Navzdory politice „osvícené umírněnosti“ tehdejšího prezidenta Parvíze Mušarafa [ve funkci 2001–2008] vláda hru téměř okamžitě zakázala, neboť si na ni stěžovaly členky fundamentalistické politické strany Džamáat-e-Islámi. (Pákistánský satirik Omer Alvie označil jejich odezvu jako „Fanativaganza“.¹²⁾

Burqavaganza, odvážné, mnohostranné umělecké dílo je současně kritické vůči mulláhům, tj. duchovním vůdcům, společenskému konzervatismu, al-Káidě a politice několika po sobě jdoucích vlád USA vůči Pákistánu. Je tu dokonce odporná postava se čtyřma rukama, která se jmenuje Burqa bin Batin, vůdce čehosi, co se nazývá Organizace Burqaida. V seznamu postav je popsán jako „obávaný vůdce teroristického oddílu, v nadživotní velikosti“. Jakoby v předpovědi skutečných událostí v květnu 2011 je bin Batin za záhadných okolností ve scéně 22 zabit. [Usáma bin Ládín byl zabit 2. května 2011.]

Přesto se daří, že hra je místy jak dojemná, tak legrační. Ve scéně 3 se volající do náboženského televizního programu přiznává, že se těžko ovládá „při pohledu na obnažené kotníky“. Mladý pár, Khoobroo a Haseena, sedí vedle sebe v parku Burqa, ale svoji náklonnost si musejí vyjadřovat ese-

meskami. Přesto *Burqavaganza* končí chmurně jejich popravou. Oba mají na sobě barevné burky. Jsou odsouzeni za to, že se pod rouškou tohoto oděvu milují, jsou obžalováni za to, že „jsou zamilovaní, krásní a veselí.“ Jsou bičováni, kamenováni a nakonec na jevišti oběšeni.

Když se s Madeehou toho rána na začátku prosince v Láhauru setkám, stále mi opakuje, že hra je přesto „zábavná“. Konec konců je to muzikál. Khoobroo a Haseena byli ve svých burkách zabiti, ale je tu čas na radostný, zvláštní konec hudební skladby, na codu. Tuhle poslední píseň zpívají všechny postavy, nyní odhalené, a mezi nimi je George Bush, Tony Blair a Parváz Mušaraf. Text písně celou situaci zesměšňuje a zároveň oplakává: „Všichni žijeme v *burqavaganza*/ Pod burkou je ukrytý celý svět// ... Zvedněte závoj a pohledte do tváří// ... Vaši mysl zakrývají závoje/ Měli byste se stydět za své činy/ Burka vaši hanbu neskryje// ... Všichni žijeme v *burqavaganza*.“

V tuhle chvíli si nyní odhalení politici strhnou další masky a odkryjí „tváře krásných žen, dětí a květiny. V pozadí visí nasvícené barevné burky. Opona.“ Divadlo Ajoka poprvé uvedlo tuto hru na jevišti v Pákistánu v roce 2007, kdy bylo na vzestupu politické násilí a rodil se pákistánský Tálibán. Asi měsíc před premiérou byla střelena do hlavy Zil-e Huma Usmanová, šestatřicetiletá matka dvou dětí, ministryně sociální péče v provincii Paňdžáb a advokátka práv žen, když mluvila k aktivistkám. Zemřela na operačním stole v Láhaurské všeobecné nemocnici.¹³ Její vrah prohlásil, že nebyla ve svém *shalwar kameez* dostatečně zahalená. Tady se odehrála skutečná *Burqavaganza*, přímo před vstupem do divadla.

Madeeha Gauharová datuje vznik hry nejen do dob, kdy byl Zijául Hak, podporovaný Spojenými státy, v letech 1977–1988 místním diktátorem, ale až do samého založení státu v roce 1947. Mezi doušky čaje zdůrazňuje: „Jsem přesvědčena, a v některých našich inscenacích jsme na to hledali odpověď, že když vytvoříte stát založený na náboženství, pak se tyhle věci musejí dříve nebo později objevit a v našem případě přišly velmi brzy.“

Divadlo Ajoka též inscenovalo hry, jejichž politické poselství je možná překvapivě méně kontroverzní než u *Burqavaganzy*. Jedním příkladem je *Bulha*, poprvé hraná na jaře 2001. Je to historické drama v paňdžábštině a vypráví příběh proslulého súfijského mystického básníka Bulhy Shaha [1680–1757], který bojoval s mulláhy počátku 18. století a byl prohlášen za kacíře. Ve scénáři zpívá:

*Kdo jsem, zda to někdo ví?
V měšitě se neklaním
Do svatyně nechodím. Nejsem čistý ani nečistý...
Co je dobro a co zlo?
Co je radost a co žal?*¹⁴

Madeeha Gauharová na mě upřeně hledí a říká: „Některé Bulhovy verše jsou vlastně rouhavé, když se na ně člověk dívá v dnešních souvislostech, tam, kde zpochybňuje šariu, systém islámského náboženského práva, a nejen zpochybňuje, ale otevřeně odmítá.“ Tyhle názory pramení z jeho súfijského mystického přesvědčení, jež Madeeha shrnuje takto: „Všechno je mezi člověkem a Bohem. Bulha a všichni mystikové věří, že Bůh je v tobě. Takže je to tvoje vlastní, individuální přesvědčení.“

Hra zobrazuje současné události v Pákistánu, jak se odrážejí ve vlastním, svobodomyšlném životě Bulhy Shaha. Divák ho sleduje, jak je za rouhání vypovězen ze země. Mulláhové bijí jeho stoupence za to, že v době rama-dánu pojídají mrkev. Skupina náboženských fanatiků je napadá za to, že zpívají *qawwali*, formu súfijské náboženské hudby, která „je proti islámu“, podle výnosu náboženského učitele ve hře. Sona, mladý žák Bulhy Shaha, který zpíval, dokud nezačalo bití, fanatiky odráží.

„Tady vaše fatwy neplatí.“¹⁵

Madeehu těší, že i s tímhle aktuálním tématem je *Bulha* stále jednou z nejoblíbenějších her divadla Ajoka. Duch svobody žije a daří se mu u velkého počtu pákistánských diváků. Hra nevyvolala takový rozruch jako šízíravá *Burqavaganza*. Novinářka Rina Saeed Khanová napsala v roce 2003 o prvním provedení do *Friday Times*: „Poselství *Bulhy* je stále silné a dnes ještě významnější – jeho soucitný pohled na islám je přesně to, co bychom měli v téhle neklidné době šířit... Vždycky dám přednost Bulhovi před bin Ládinem.“¹⁶

Ve hře se postava odváděná na popravu ptá: „Proč neexistuje víc takových, jako jsi ty, Bulho? A jestli jsou, proč nepozvednou svůj hlas, a pokud ho pozvednou, proč je neslyšíme?“¹⁷ Uvědomuji si, že dnešní Bulhy potkávám na téhle své cestě. Ředitelka divadla Ajoka Madeeha Gauharová je jedna z nich, i když se zdá, že je příliš realistická na to, aby se k tomu hlásila. Vypráví mi o dalším otevřeně se vyjadřujícím představení, televizní hře *Mujahid*.¹⁸ Přestože je její téma zakázané, vysílali ji na P-TV, státním kanálu, který má velkou sledovanost. *Mujahid* pojednává o mladém chlapci, který

se po „džihádu“ v roce 2001 vrátí z Afghánistánu do Pákistánu, a ukazuje, jak je pro něj obtížné se znovu začlenit do společnosti. Nakonec se sám vyhodí do vzduchu. Divadelní společnost Ajoka se podle webové stránky snaží vysvětlit „případy extremismu“ a „nedostatek naděje pro naši mládež“, které takové nemyslitelné činy umožňují.

Trvalo léta, než se mohla názorná hra *Mujahid* ukázat veřejnosti. I když ji jednou vysílali, těžká práce tím divadlu Ajoka neskončila. „Dostali jsme pak spoustu nenávistných emailů a esemesek a na silnici vyvěsili poutače, které byly proti nám. Na nich bylo uvedeno moje jméno a psalo se tam „Jsi *káfír* a děláš věci proti islámu.““ Madeeha ví příliš dobře, že být nazván *káfír*, nevěřící, může mít strašné následky.

S ohledem na nepoddajný repertoár divadla Ajoka nepřekvapuje, že jejich představením vyhrožovali bombovými útoky. Doposud nedošlo k fyzickému útoku, jako se to stalo Divadelní dílně Rafiho Peera, ale čelí stále pokračujícímu pronásledování a slovnímu napadání. Madeeha mi s úsměvem líčí, že na branku jejich zkušebny pravidelně házejí kameny, protože „se tam dělají špatné věci a chodí tam ženy a je tam hudba.“ Divadlo přes hrozby odmítá odvolat či omezit své poselství, protože „to je to co fundamentalisté chtějí. Chtějí, aby takovéhle věci skončily.“

Když se Madeehy zeptám, proč ona osobně pokračuje, odpoví, „je to v podstatě závazek myšlenky a určité vizi toho, jaká má tahle země být. Jediný způsob, jakým můžeme doopravdy přežít, je vnést jakési sekulární porozumění věcem. To nás pohání.“ Není sama. Existují sekulární pákistánské seznamy internetových adres, sekulární pákistánské facebookové stránky, dny, hnutí, organizace. Jim po boku bojuje Madeeha Gauharová za lepší, svobodnější budoucnost své země, a používá pouze svůj talent a svoji divadelní společnost. Stejně jako tanečnice Sheema Kirmaniová v Karáči plně chápe, že „umění je nyní jediný způsob, jakým můžeme bojovat proti fundamentalismu.“ V době, kdy tolik úspěšných umělekyní na Západě prodává parfémy, předvádí značkové šaty a tančí s hvězdami, je toto úplně jiná představa toho, co znamená být umělkyní. Ale není to idea, která se uskutečňuje snadno.

Ajoka nemá vlastní divadelní scénu a usiluje o financování a o prostor pro práci. Když se Madeehy ptám, co by se mohlo dělat pro podporu lidí jako je ona, říká: „Samozřejmě podporovat finančně,“ a doufá v možnost zbudovat aspoň skromné místo pro představení. Společnost neprodává vstupenky a produkce jsou veřejně přístupné. To znamená, že diváci jsou

„kupodivu lidé všeho druhu, ze všech tříd. Intelektuálové, studenti, dělnická třída, protože zveme odborové organizace – průřez pákistánskou společností.“

Než odejdu, zavede mě na dvůr, kde zkoušejí, a naplní mi náruč programy, scénáři a DVD. Nejvíc se mi líbí plakát z *Burqavaganzy*, na němž jsou postavy v burkách z různých materiálů – z plátna výrazně tmavomodré a červenofialové barvy, z pákistánské a americké vlajky. Dokonce i Socha svobody má na sobě burku, která jí zakrývá obličej, ale ne pochodeň.

NORMÁÁLNÍ MĚSTO ALŽÍR

Nejen v Pákistánu jsem se seznámila s umělci bojujícími proti džihádismu jako jsou Madeeha Gauharová a Faizan Peerzada. Seznamovala jsem se s nimi na celé cestě včetně Alžírsko a alžírské diaspory. Když jsem v roce 2008 šla v Paříži na rozhovor se Samiou Benkherroubiovou a Azizem Smatim, byla jsem nejdřív jako oněmělá, jako mladá zamilovaná fanylnka, kterou jsem kdysi byla. Musela jsem se krotit, abych je nepožádala o autogram. Samia byla moderátorka a Aziz tvůrce mé nejoblíbenější alžírské televizní show, úžasné *Bled Musique*. *Bled* je alžírská verze arabského slova *balad*, což znamená doslova „země“, ale v hovorovém jazyce znamená „vesnice“ nebo „domovina“. Jak název napovídá, tohle vysílání, které se zrodilo v roce 1989, je jakási severoafrická MTV [Americká MTV, zkratka z *Music Television*, je první výhradně hudební televizní stanice na světě, založená 1981]. Širokému posluchačstvu na národní stanici ENTV [Entreprise Nationale de Télévision] přinášela hudbu alžírské mládeže. Všichni *Bled Musique* milovali. V programu se užíval alžírský dialekt, ne toporná, formální arabština z ENTV. Takže tenhle krátký program způsobil převrat jak v hudbě, tak v textech písní, které se považovaly za vhodné pro hlavní vysílací čas.

Mívala jsem ve zvyku sledovat program v obývacím pokoji tatínkova starého bytu v Alžíru ještě předtím, než se musel vystěhovat. Prohlédla jsem si televizní program v *Algérie Actualité*, abych viděla, kdy se bude vysílat, a pak jsem pro ten večer odmítala jiné plány. Moderátorka Samia Benkherroubiová byla krásnou ozdobou obrazovky. Stále je krásná, když se s ní setkávám, s vlnitými hnědými vlasy a trojúhelníkovým obličejem, v džínách a proužkované košili. Ale jak ji poznávám, je mnohem víc než jen hezká tvář. Dnešní Samia je zaujatá feministická aktivistka a souhrnně rozebírá fundamentalismus.

Aziz Smati je stále rockovou hvězdou, má na sobě černou vestičku a bílou košili básníka, a kultivovaně mi vykládá, co fundamentalismus znamená v jeho práci a životě, i když mu to zjevně není příjemné. Samia později vysvětlí, že Aziz téměř nikdy svůj životní příběh nevypráví. Seznámila se s ním při konkursu do jeho show, to byla ještě neznámou studentkou vysoké školy, a překvapilo ji, že tu práci dostala bez *piston* – tak Alžířané nazývají konexe. Dnes spolu s Azizem dokončují věty toho druhého.

Když byla show na vrcholu slávy, která začala koncem 80. let ve chvíli politického uvolnění v Alžírsku, kdy se náhle vynořila spousta nových politických stran a novin, bouřlivě se zvýšil i počet místních zpěváků. Aziz mi říká, že kromě proslulého alžírského stylu *rai*, jakési směsi severoafrického hip-hopu, „existoval také arabský rock, arabská house music, všechny arabské styly, ale v televizi uváděli pouze hudbu na způsob Středního východu.“

Samia vysvětluje rozšířená stanoviska, která se odrážela v oficiálních televizních omezeních té doby, a jak jim oponovali významní zpěváci. „Zpívali o lásce v jazyce, kterému lidé rozuměli. Když zpíváte o lásce v klasické arabštině – jako Fairouz, Abdel Haleem, Warda. Když jste řekli *ouhabak*, miluji tě, bylo to v pořádku. Ale v hovorovém jazyce *enhabak*, *enmoutalak*, miluju tě, umírám láskou k tobě, se považovalo za vulgární.“ Pro televizi se to pokládalo za příliš drsné. *Bled Musique* popírala tyhle hranice tím, že hrála první klipy hudby *rai*, které se kdy objevily na ENTV.

Fanoušci zaplavili tvůrce show a účinkující dopisy. V Alžírsku neexistoval žebříček nejpopulárnějších písní, a tak Samia požádala diváky, aby jí psali, kterým písním dávají přednost, a podle toho se stanovovalo pořadí. Byla to obrovská práce. Vracívala se do svého pokoje na koleji s pytlí dopisů a přesvědčila spolubydlící, aby jí to všechno pomohly roztřídit.

Když se zeptám na jejich oblíbené melodie, Samia okamžitě vybere tu, kterou jsem měla vždy nejradši: stále se neodbytně vracející „Karavanu do Bagdádu“ Hamida Baroudiho, funky alžírskou píseň protestující proti válce v Zálivu z roku 1991. Říká, „zuřili jsme kvůli tomu, co se dělo v Iráku, a Baroudi vyjádřil náš hněv. Po dlouhou dobu byl na první příčce.“ V době, kdy Baroudi přinášel fanouškům radost, jsem zjistila, že pobyt v Alžírsku je osvěžující únik před protiarabským rasismem, se kterým jsem se někdy setkávala ve Spojených státech. Byla to úleva, nacházet se někde, kde byli proti této první válce v Zálivu všichni. V roce 2008 se se Samiou pokoušíme vybavit si slova Baroudiho hitu, a ona ke konci zazpívá několik taktů. „Jejich věc mi naplnila oči slzami. Nic netrvá, můj Bože...“¹⁹

Kdyby mi byl někdo řekl, když mi bylo něco přes dvacet a dívala jsem se na *Bled Musique*, že se jednou octnu v obývacím pokoji hvězdy Samii Benkherroubiové a ona jen pro mě zazpívá „Karavanu do Bagdádu“, nevěřila bych tomu.

HRŮZA

Není to jediná věc, v jejíž uskutečnění bych na začátku 90. let nevěřila. Desetiletí plynulo, *Bled Musique* pokračovala, v roce 1993 ji nahradil jiný Azizův a Samiin hudební pořad, *Rockrocky*, a mnohé se v Alžírsku měnilo k horšímu. Demokratické uvolnění po říjnu 1988 přineslo prospěch alžírským fundamentalistům, kteří v městských volbách v roce 1990 převládli, a začali na místní úrovni provádět svoji politiku. Žádné mísení lidí opačného pohlaví při veřejných shromážděních. Žádný tanec na veřejnosti. Žádná hudba při svatebních obřadech na veřejných místech.²⁰

A tak nepřekvapovalo, že Aziz a Samia začali dostávat urážlivé dopisy. „Skončete s tím pořadem. Protivíte se Koránu. Hudba je zakázaná.“ Samia si zvlášť vzpomněla na jeden oplzlý telefonát do studia, v němž útočili na zpěvačku Hassibu Amroucheovou, narozenou v *kasbah*, ve starém městě. Když slova telefonátu opakuje, vynechává. „Proč ukazujete tu nestydu? Uvidíte, co se vám stane.“

Aziz zasazuje *Bled Musique* do kontextu doby. „Nesmíte zapomenout, že tenhle program přišel ve stejnou chvíli, kdy začal sílit fundamentalismus. Byla to doba FIS, *Front Islamique du Salut*, Islámské fronty spásy, a ta prohlásila, že hudba je zakázaná, že je to hřích, *haram*. Přesto jsme pokračovali.“ Pracovníci programu se nenechali zviklat. Nechtěli Islámské frontě spásy ustoupit. Samia vzpomíná: „Měli jsme stejný názor na věc. Zůstat v Alžírsku a dál bojovat znamenalo pořád pracovat. Neposlouchali jsme, co říkají.“

V té době zaplavily ulice Alžíru znepokojivě početné pochody fundamentalistů. Aziz popsal účastníky takto: skupiny vousatých mužů v maskáčích včetně takzvaných Afghánců – Alžířanů, kteří se vrátili z bojů džihádu, sponzorovaného Spojenými státy, proti Sovětskému svazu v Afghánistánu. „Vypadali působivě, s těmi jejich vousy. Dokonce si černě omalovali oči, aby naháněli strach. Bylo to v době, kdy jsme dělali tenhle program a mluvili o hudbě, kdežto fundamentalisté byli proti ní.“ Ti, kdo byli spojeni s hudebním programem, nabízeli mladým lidem jiný způsob bytí, a tak se stali hromosvodem pro fundamentalisty, kteří trvali na tom, že existuje jen

jediný způsob. „Řekli, „Jednou na vás dojde,““ vzpomíná Aziz. „Existovaly seznamy lidí, které chtěli zavraždit, až převezmou moc.“

Zeptala jsem se Samii a Azize, jestli tvořit program v takovém prostředí znamenalo něco podstatně antifundamentalistického. „Pro nás byla tvorba pořadu o hudbě naprosto normální,“ odpověděl Aziz. „Není v tom žádný *haram*, hřích, nebo něco nedovoleného. Hudba v Alžírsku existovala vždycky. Dokonce ani naši rodiče nikdy neřekli, že je to *haram*. Jen proto, že přijdou mimozemšťani a tvrdí, že je to zakázané, jim nebudu věřit. A pokračoval jsem v tom, co jsem dělal.“

Mezitím to vypadalo, že by Islámská fronta spásy mohla v nakonec nedokonaných parlamentních volbách 1991–1992 zvítězit. Velká část alžírské občanské společnosti volala po tom, aby byly tyto volby zastaveny, aby se totalitnímu hnutí zabránilo ve vzestupu k moci. 11. ledna 1992 vláda podpořená armádou zasáhla. Fundamentalisté, kteří už měli za sebou násilné činy, nyní svůj džihád vystupňovali. „Pak už to byla otevřená válka,“ podotýká Samia.

Denní ztráty na lidských životech tížily Samiu jako břemeno. „Každý den jsme kupovali noviny a četli, kdo byl zabit. O obětech, které byly dobře známé, se hodně referovalo. Pak ale začali útočit na kdekoho. Samozřejmě na ženy, pokud neměly závoj. Nejdřív se to snažili ospravedlnit – je to komunista, je tohle a ono. Pak zabíjeli kohokoli a kdokoli mohl být zabit.“

Spolu s Azizem mi vykládají o umělcích, kteří se dostali do palby fundamentalistických ozbrojených skupin. Pro ně to jsou nejen legendární jména, která poznávám, ale zesnulí přátelé a kolegové. Rachid Baba Ahmed, superhvězdný producent z města Tlemcen u marockých hranic, nahrál mnoho současných alžírských hudebníků, vydal kompilační alba Raï Rebels, díky nimž hudba získala mezinárodní posluchačstvo, a dokonce pracoval s producentem Boba Marleyho, jamajského zpěváka reggae. Ahmeda zastřelili 15. února 1995.²¹ Aziz vzpomíná: „Byl plný života. Chtěli zabít život, všechno, co je krásné, všechno, co představuje život.“

Ptám se na Cheba Hasniho, mladého zpěváka raï, který pocházel z dělnické třídy a byl zavražděn 29. září 1994. „Zpíval hlavně o lásce,“ uvažuje Aziz. „Mladí ho milovali. Mělo to lidi vystrašit. „Zabijeme všechno co milujete.““ Tyhle vraždy nebyly náhodné. Byla to součást totálního džihádu proti hudbě. „Přišli a předali dopis všem hudebním producentům, ve kterém psali, že teď je hudba zakázaná a nemůžete ji prodávat. Vyhrožovali obchodníkům, kteří prodávali kazety.“

Samia popsala vražedné postupy skupin ozbrojených fundamentalistů ve svém rodném městě Blida, srdci takzvaného Trojúhelníku smrti, nejtvrději zasažené oblasti Alžírsko. „Když jsem se vracela na víkendy domů, mladí lidé, kteří byli našimi sousedy, měli najednou zbraně. To jim dávalo moc. Neměli práci ani společenské postavení. Jednoho dne měli náhle vousy a byli vážení, protože lidé ctí náboženství. Lidé nevěděli, co to přinese. Tihle mladí muži mohli najednou rozhodovat, kdo bude zabit.“ Došlo k události, na kterou nikdy nezapomene. „Měli jsme souseda, kterého koncem roku 1993 zavraždili. Všichni ho slyšeli křičet, když si pro něj přišli, ale nikdo nevyšel ven. Druhý den našli jeho tělo, ale ne hlavu. Hledali jeho hlavu celé dny. Bylo to horší, než si dokážete představit.“ „Ani americké horory by nemohly ukazovat takové věci,“ prohodí Aziz. Samia přizvukuje: „Byla to hrůza, hrůza, hrůza.“

Pro celé Alžírsko včetně Azize a Samii se rok 1994 stal rokem, který všem změnil život. Situace se vymkla kontrole a násilí fundamentalistů se vystupňovalo. Stát v často opožděné a nedostatečné snaze chránit obyvatelstvo reagoval svévolným vězněním, mučením a únosy lidí. „Bylo to peklo,“ říká Aziz.

Ani televizní producent Aziz, ani jeho moderátorka Samia neměli prostředky na zvláštní bezpečnostní opatření. Na svátek svatého Valentýna v roce 1994 jakýsi mladý muž přistoupil k tehdy čtyřicetiletému Azizovi, který čekal brzy ráno na ulici poblíž svého domu na taxi do práce. „Vy jste Aziz?“ zeptal se mládenec. Aziz předpokládal, že chlapec je fanoušek jeho show, protože mladiství diváci se na něj obraceli, a řekl ano. Ale tehle mládenec nebyl fanoušek.

Čtyřikrát na Azize Smatiho vystřelil, sebral mu batůžek a nechal ho na místě, protože si myslel, že je mrtvý.

Byla jsem tehdy v Alžírsku a když jsem sledovala večerní zprávy, plakala jsem. Všichni *Bled Musique* tak milovali, že dokonce i mladý doktor v nemocnici Beni Messous, kam Azize odvezli, před operačním sálem plakal.²² Druhý den ráno jsem z novin vystříhla Azizovu fotografii, stále jsem se bála, že zemře. Ale stejně jako Alžírsko ani Aziz nenechal fundamentalisty, aby ho zabili. Po dvanáctihodinové operaci se vrátil do života. Jak uvedl deník *Le Matin* na úvodní straně v jednom z mých starých výstřižků: „Samia a štáb Rockrocky dnes netruchlí. Pachatelům útoku a podporovatelům fundamentalistického terorismu se to nemusí líbit, ale Aziz zůstává

s námi. Aby tvořil další show, usiloval o jinou kulturu.“²³ Jenže už nikdy nebude chodit.

Když se v roce 2008 Azize ptám, co se stalo, odpovídá se svou obvyklou pokorou: „Jsem jen jeden z těch 100 000 mrtvých a nevím kolika zraněných.“ Snažím se ho jemně přesvědčit, aby mi řekl víc. „Dostal jsem dopisy s pohrůžkou smrti. A provedli to,“ řekl prostě. Ale pak pokračoval: „Tak jsem se stal obětí útoku, a proto jsem na vozíku. Odcházel jsem z domu. Oni na vás čekají. Vědí, kdy vycházíte. Sledují vás a když si jsou jisti, přijdou vás popravít.“

„Jak jste přežil?“

Aziz opakuje moji otázku a přemýšlí o ní. „Nevím. Když jsem se probral, doktor mi řekl, ‚Hodně jste nám pomohl, protože jste lpěl na životě.‘“ Aziz vysvětluje, proč tolik bojoval. „Ještě mám co říct. Je to příliš krásné na to, abych odešel. Dokud mi nezasáhnou mozek, pořád žiju.“ Strávil měsíc v alžírské nemocnici, pak půl roku ve francouzské nemocnici. Jak tak myslí na tu dobu, stín v jeho očích vysloví vše. Pak pokrčí rameny a usměje se. „Co chcete, abych řekl? Mohlo to být horší.“

Tvůrce *Bled Musique* porazil ty, kdo ho chtěli umlčet. „Ano, nezůstanu na vozíku nečinný,“ ujišťuje. „Jinak se musíte vrhnout pod vlak. Jestli jsem bojoval o život, tak ne proto, abych pak nedělal nic. Znamená to pokračovat v tom, co jsem dělal.“ Stále režíruje videa, jako například stylový a dojemný klip o kampani proti alžírskému diskriminačnímu rodinnému právu, kterou vede hnutí bojující za ženská práva, jež se jmenuje *20 Ans Barakat* (20 let stačí!).²⁴ Neústupný Aziz Smati ukazuje zpěvačky zpívající „*Ouech dek yal Qadi*“ (Co to do vás vjelo, pane soudče?) s holými pažemi, jak tento zákon veřejně odsuzují. Protestující ženy s nezakrytou hlavou demonstrují vsedě na ulicích Alžíru. Hassiba Boulmerkaová, alžírská běžkyně, která v roce 1992 vyhrála zlatou medaili na olympiádě v Barceloně, se objeví v trenýrkách, což jí vyneslo pohrůžky smrti od stejných fundamentalistů, kteří zamířili na Azize Smatiho.

Nedávno Smati spolupracoval na multimediálním knižním projektu o městě Alžíru nazvaném *Alger Noormal* (Normáální Alžír), spolu se Samiíným manželem Mohamedem Ali Allalouem a spisovatelem Mustafou Benfodilem – s oběma se setkám později na své cestě. Aziz sestavil hudební doprovod textu. Říká, že je to CD „zvuků a písní Alžíru – mladých lidí, kteří křičí, skandují na stadionech, všechno smíchané dohromady“. Divím se, jak

byl schopen to nahrát. Alžír se svými kopci a schody není zvlášť dostupný pro invalidní vozík. Ale on to dokázal.

Na konci našeho dlouhého interview se Samia s Azizem pokoušejí vysvětlit přesný význam slova z alžírské hantýrky „normální“ z titulu knihy – nebo, jak oni vyslovují „normááální“. „Je to alžírský výraz. Znamená, že všechno je v pořádku.“ Má to ironický vedlejší význam, že člověk se naučí přijmout nepřijatelné. Samia mi uvádí příklad:

„Aziz se stal obětí útoku. To je normální.“

MILOSTNÉ PŘÍBĚHY Z DOBY DŽIHÁDU

Nedlouho poté, co byl Aziz postřelen, jela Samia domů do Blidy. Musela si obléci džilbáb, který ji zakrýval od hlavy k patě, což byl pro pronásledovanou televizní hvězdu, která se vracela do Trojúhelníku smrti, zřejmě jediný bezpečný způsob. Neměla jezdit, ale po tom všem, co se stalo, zoufale potřebovala strávit svátek Eid na konci postního měsíce ramadánu se svou rodinou.

Tuhle přirozenou lidskou touhu po domácím krbu mělo mnoho alžírských intelektuálů a lidí z kultury, které fundamentalisté v 90. letech zabili. Samiino vyprávění mě vede k myšlence na Rachidu Hammadiovou, novinářku, se kterou jsem se setkala v roce 1994 v jejím bezpečném domě při večeři během ramadánu. Rok nato jela Rachida, které bylo pouhých 32 let, na jednu noc domů ke své rodině do dělnické čtvrti v Alžíru. Když za úsvitu 20. března 1995 odjížděla, čekalo na ni auto s ozbrojenými fundamentalisty. Jeden z nich zahájil palbu z automatické zbraně. Kulky zasáhly Rachidu a její sestru Hourii, která se ji snažila chránit. Obě ženy zemřely v nemocnici.²⁵

Takže když Samia jela na svátek Eid v roce 1994 domů, riskovala všechno. Právě dorazila, seděla v obývacím pokoji a jedla *macroutes*, zvláštní alžírskou sladkost z hrubé pšeničné mouky, datlí a medu, když přiběhl její švagr. „Musíš hned pryč. Vědí, že jsi tady.“ Když dojde k tomuto místu svého vyprávění, rozpláče se, žal z roku 1994 je stále čerstvý. Avšak slzy jí nezabrání, aby mi pověděla, že tehdy na svátek Eid v roce 1994 ji nacpali do auta, zabalenou do nenáviděného džilbábu, a odvezli do sestřina domu v městě Búfarík (Boufarik). Vzhledem k tomu, co jsem o Búfaríku slyšela, je těžké si představit, že to mohli považovat za útočiště. Samia řekla, že ve skutečnosti celou noc probděla a naslouchala větru.

Týden nato jí matka řekla, aby odjela ze země. Samia nasedla na letadlo do Paříže. „Nikdy jsem si nemyslela, že to udělám. Dokonce ani po tom útoku.“ Pochopila, že nemá na vybranou než odjet. Jedinou tehdejší dostupnou možností pro ni a pro mnoho osobností alžírské kultury bylo zřejmě to, co Mustafa Benfodil vyslovil ve svém románu *Zarta!*: „Paříž, nebo smrt.“²⁶ „Byla jsem nebezpečná pro svou rodinu, pro své přátele,“ říká Samia. „Matka na mě naléhala, abych odjela, kdežto normálně matky chtějí, aby měly děti nablízku.“ Samia odjela do Francie, protože tam byl Mohamed Ali, tehdy její snoubenec. „Myslela jsem, že si tam pojeď trochu vydechnout. Přijela jsem na krátkou chvíli. 23. března 1994.“ Žije tam stále, pracuje se skupinou zaměřenou na práva žen v severní Africe a občas pořizuje konečnou úpravu videí.

Jako mnoho uprchlíků se Samia a její manžel nevrátili zpět do Alžírsku ani poté, co se situace zlepšila, hlavně kvůli vzdělání jejich dětí. Alžírsko přišlo o tisíce intelektuálů a umělců nejen proto, že byli zabiti, ale že odešli do exilu. Podle jedné studie uprchlo kvůli útokům fundamentalistů jen v letech 1992–1996 71 500 vysokoškolsky vzdělaných lidí, což pouze ve finančních pojmech přišlo rozvíjející se zemi na 40 miliard dolarů.²⁷ Potrvá několik desetiletí, než se z tohoto odlivu mozků vzpamatuje.

„Tak se snažíme vracet jiným způsobem,“ tvrdí Samia. „Jsme s Alžírskem spojeni do konce života.“

POZDRAVY OD BOUZIDA

V jedno letní páteční odpoledne v říjnu 2010, kdy jsem zase zpátky v Alžírsku, jdeme s mojí starou kamarádkou Salihou k Maqam El Shahid, Památníku mučedníků z Války za nezávislost, který zdobí výšiny Alžíru truchlivou betonovou věží. Po cestě narazíme na Třetí mezinárodní festival komiksů, který se ve městě koná. Na volné ploše pro kreslení, umístěné v jednom ze stanů, někdo černě nakreslil mohutnou vousatou postavu s vyčnívajícími zuby, která zastíňuje ostatní menší kresby. Příznaky fundamentalismu z temných let, které mi popisovali Samia a Aziz, jsou tu všude, dokonce i na této plachtě. Pozoruji dva drobné chlapce, jak se snaží najít místo pod nohama masivního vousatého těla, kde by mohli kreslit.

V jiném stanu se podepisuje jeden z čelných alžírských karikaturistů, obrýlený muž známý prostě jako Slim (což se vyslovuje Slím). Jeho knihy skvěle zachycují dobrodružství průměrného Alžířana jménem Bouzid

a jeho společnice oděné do *haik*, Ziny. (*Haik* je průsvitný bílý závoj, který nosily mnohé ženy v určitých oblastech před a během koloniálního údobí a některé i v době po dosažení alžírské nezávislosti až do 80. let 20. století.) Je skandální, že Zina a její Bouzid nejsou sezdáni, protože, jak Zina vysvětluje na jednom obrázku, kreslené postavy nevstupují do manželství dokonce ani v muslimské zemi. Jak Bouzid dodává, je to také kvůli tomu, že nemůže najít byt, což je v Alžírsku běžná překážka sňatku.

Jejich kreslená dobrodružství, v nichž Bouzid bojuje se zkorumpovanými úředníky, chamtivými podnikateli a náboženskými fanatiky za demokratické a všelidové Alžírsko, jež si zaslouží to označení, odrážejí nedávnou historii země se vši její někdy patrnou absurditou. Kreslená políčka jsou plná humoru a republikánského přesvědčení. Přestože je na festivalu dav obdivovatelů, podaří se nám se Salihou získat Slimův podpis. Nejsem schopná slova, když se snažím vyjádřit, nakolik pro mě jeho dílo zachycuje Alžírsko, kde jsem kdysi žila.

Salih se odkrade a koupí mi jednu Slimovu knihu jako dárek. Jmenuje se *Walou à l'horizon* a je to dvojjazyčná verze knihy „Na obzoru není nic“. *Walou* mimo jiné vypráví příběh Bouzidova boje proti fundamentalistům. Na mě nejvíc působí série tří kreseb s titulem „Oportunismus zapouští kořeny“, které zobrazují dráhu fundamentalismu v Alžírsku a na mnoha dalších místech. První, označená „Dříve“, ukazuje sedm hladce oholených mužů, z nichž jeden kouří doutník a jeden má na hlavě fez. Další kresba, nazvaná „Později“, ukazuje stejné muže ve stejných pozicích, jak se usmívají a mají dlouhé plnovousy, vyžadované fundamentalisty. Třetí kresba, „Ještě později“, je úplně černý čtverec – temný kout, jehož se obává Faizan Peerzada. Všichni, Divadelní společnost Ajoka, Aziz Smati a Slim, bojují za to, aby tenhle čtverec udrželi osvětlený.

Salih požádá toho slunečného říjnového dne Slima, aby podepsal knihu, kterou mi koupila. Chce pro mě dobré věnování, protože jsem přijela až z Ameriky. Když Salim skončí, otevřu knihu a vidím, jak slavný severoafrický karikaturista vyplnil její přátelskou objednávku. Nakreslil newyorská Dvojčata s americkou vlajkou na vrcholu a malou postavíčku svého hrdiny Bouzida, jak sedí u jejich paty, chrání je s alžírskou vlajkou a posílá „bouzidovské“ pozdravy, jak Slim připsal níže. Je to projev přátelství mezi mými dvěma zeměmi, rychle načmáraný výraz solidarity tváří v tvář fundamentalistickému násilí.

Když jsem sbírala četné smutné historky o tom, jak přežít extremismus, byla jsem vděčná za příležitost mluvit s Mohamedem Ali Allalouem při večeři v pařížském bytě, kde bydlí se Samiou. Allalou, jak se mu často jednoduše říká, s neoholeným strništěm na bradě a štrapatými vlasy, byl přes vážnost námětu uvolněný. Byl to jediný rozhovor, který mě opravdu rozesmál – s otevřenou pusou jsem se popadala za břicho.

Vlastně jsem měla hysterický záchvat smíchu asi polovinu doby, co jsem s Allalouem mluvila, a on taky. Všechno to veselí je pozoruhodné, když se uváží, že druhá půlka našeho rozhovoru, kdy jsme se rozhodně nesmáli, byla o vraždách alžírských umělců a o útoku, při němž málem zabili jeho blízkého přítele a spolupracovníka Azize Smatiho. Jak jsem však ten večer zjistila, humor je ohromná zbraň proti fundamentalismu, přinejmenším v rukou někoho jako je Allalou.

V 90. letech byl osobností alžírského rádia a uváděl řadu programů, včetně obzvlášť známého, zvaného *Sans Pitié*, Vše povoleno. Allalou mluvil o tématech, kterých by se nikdo jiný nedotkl – o sexu, drogách, homosexualitě, náboženství, o tom, jak jeho babička jezdí na vodním skútru. „Dělali jsme si legraci z bývalých partyzánů za války za nezávislost, ze státu, z vousáčů, islamistů, z opozice.“

Zeptala jsem se ho, co v Alžírsku znamená Islámská fronta spásy (FIS). Jeho odpověď byla originální: „Byla to móda. Něco, co jsme nikdy předtím neviděli. Na začátku jsem si říkal, proč nejsem s nimi? Protože když slyšíte jejího mluvčího Aliho Belhadje, myslíte si, že má pravdu – vláda opravdu stojí za hovno, potřebujeme se jí zbavit. Opravdu to jsou zloději.“ Ale při bližším pohledu Allalou zjistil, že nemá s fundamentalisty nic společného. „Proč nosí to oblečení? Proč předepisují ženám, co smějí a co ne? Nesouhlasím s nimi v mnoha věcech.“ Vrací se k mé otázce. „Co znamenali? Znamenali ztrátu přátel, kteří měli první sex v mém bytě. Žil jsem sám, samé víno, ženy, drogy a rockenrol. A ti co byli panicové měli sex u mě. Druhý den tentýž kluk najednou přišel a udělal mi kázání.“

Navzdory večírkům v jeho bytě koncem 80. let Allalou brzy vnímal nástup fundamentalistického násilí. V roce 1990 pro *Sans Pitié* referoval o jedné demonstraci a slyšel na ní skupinu mladých mužů mluvit o tom, kolik panen člověk získá, když zemře během džihádu a dostane se do ráje.

Takže jim přidržel mikrofon a zeptal se jich, co dostane dívka, když zemře v džihádu. „Stane se z ní lesbička, nebo jsou pro ni nějakí chlapi?“ Někak mu přijde legrační, že ho hodili na chodník, mlátili ho a kopali, mikrofon odletěl vzduchem. „Nesnesli, že by člověk něco takového řekl nebo si jenom pomyslel.“

Přestože se situace v Alžírsku zhoršila, Allalou zůstal v rádiu až do roku 1993. Zeptala jsem se, jestli mu vyhrožovali, a docela jsem se lekla, když se hned zase rozesmál. „Ne. *Putain!* Do prdele! V kavárnách byli vždycky lidé, kteří nedělali nic a dostávali výhrůžky. A lidé se mě ptali, jestli jsem je dostal. Nakonec mi výhrůžky přišly, a tak jsem měl pokoj.“ Přitom hlasitě vybuchne smíchem. „V rádiu jsme provozovali *you-you*.“ (Výrazem *you-you* Alžířané označují bédování, monotónní hrdelní prozpěvování vysokým hlasem, které vyluzují ženy při slavnostech. Na konci filmu *Bitva o Alžír* [1966, válečné historické drama o alžírské válce za nezávislost na Francii v letech 1954–1962, pozn. překl.] zaznívá sborový zpěv *you-you*.) Hrozby, které vyvolaly Allalouovy *you-you*, přišly z mešity ve čtvrti Alžíru Bab el Oued, která byla hlavní baštou Islámské fronty spásy, a nesly její oficiální pečť. Ale než by se Allalou prikrčil strachem, spíš zesměšnil odesílatele hrozeb v rozhlase.

Přestane se smát, když mluví o všeobecných útocích na umělce v Alžírsku na počátku 90. let. „Zabíjeli lidi, zabíjeli umělce, protože zpívají o lásce, o vínu, o přátelství. Úkladně vraždí, podřezávají hrdla, *ó la la*.“ Velmi ztiší hlas, vzpomíná na ztracené kamarády z kultury. „Fundamentalismus nenávidí zpěv. Říkají, že hudbu dělá ďábel.“ Jeho zádumčivá mezihra netrvá dlouho. Znovu se ho zmocní humor, ale následující řízné řádky si nevymýšlí. Alžířští fundamentalisté předložili „představy islámu, které jsou směšné. Je zakázáno dávat kalhoty do čistírny. Vaše kalhoty – vás, který jste cudný, čistý a svatý – přijdou do styku s kalhotami nevěřícího.“ Kdo by řekl, že kalhoty nevěřícího mohou být tak nebezpečné? Alžířští fundamentalisté využili opravdových křivd a vytvořili si vlastní islám, cizí skutečnému způsobu života Alžířanů. „Vynalezli svoje náboženství. A spojili ho s nenávistí, kterou pocítovali, když viděli své otce, kteří bojovali s Francií a šli během války za nezávislost do vězení a tenhle prohnitý stát s nimi špatně zacházel, neměli žádná práva.“ Allalou se domnívá, že v Alžírsku nebylo povědomí o obsahu náboženských textů. „A tak vytvořili vlastní interpretaci, vlastní Korán.“

V důsledku toho mohli alžířští fundamentalisté říct, že náboženství (*la yajouz*) zakazuje téměř cokoli, ať to bylo sebevíc směšné, a najít klien-